

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки та соціальної роботи**

**Формування соціально-ціннісних орієнтацій
студентів в закладах вищої освіти України**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 601 групи

Молодянова Оксана Федорівна

Керівник:

кандидат соціологічних наук,

доцент **Камбур А.В.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № від «__» _____ 2024 року

Зав. кафедрою _____ проф. Тимчук Л.І.

Чернівці – 2024

АНОТАЦІЯ

Молодянова О. Формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів в закладах вищої освіти України. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього рівня “магістр” зі спеціальності 231 Соціальна робота. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 61 с.

В роботі досліджено процес формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у ЗВО України; обґрунтовано актуальність виховання соціально-ціннісних орієнтацій, адже в умовах сучасних суспільних викликів особливого значення набуває підготовка молоді, здатної до конструктивної соціальної взаємодії. В роботі розкрито сутність понять «соціальні цінності» та «соціально-ціннісні орієнтації», проаналізовано їх особливості.

У дослідженні визначено основні педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій: створення виховного середовища; змістове й організаційне забезпечення виховної роботи, спрямованої на розвиток навичок соціальної взаємодії, конструктивного діалогу та формування соціально схвалюваних позицій. Розроблено методичний інструментарій, який дозволяє інтегрувати ціннісні засади у навчальний та позанавчальний процеси.

Ключові слова: цінності, соціальні цінності, соціально-ціннісні орієнтації, гуманізм, толерантність.

ABSTRACT

Molodianova O. Formation of social and value orientations of students in higher education institutions of Ukraine. – Manuscript. Qualification work for obtaining the Master degree in specialty of 231 Social work. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. Chernivtsi, 2024. 61p.

The work examines the process of formation of social and value orientations of students in higher education institutions of Ukraine; the relevance of education of socio-value orientations is substantiated, because in the conditions of modern social challenges, the training of young people capable of constructive social interaction acquires special importance. The work reveals the essence of the concepts "social values" and "social-value orientations", and analyzes their features.

The study identified the main pedagogical conditions for the formation of social and value orientations: creation of an educational environment; substantive and organizational provision of educational work aimed at the development of social interaction skills, constructive dialogue and the formation of socially acceptable positions. A methodological toolkit has been developed that allows for the integration of value principles into educational and extracurricular processes.

Key words: values, social values, socio-value orientations, humanism, tolerance.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ О.Ф. Молодянова

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ.....	7
1.1. Проблема формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у науковій літературі.....	7
1.2. Сутність та зміст понять „соціальні цінності”, «соціально-ціннісні орієнтації студентів».....	16
1.3. Особливості формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти.....	24
<i>Висновки до першого розділу.....</i>	<i>27</i>
РОЗДІЛ 2. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ЧНУ.....	29
2.1. Стан дослідження проблеми формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота».....	29
2.2. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО.....	39
2.3. Методичний інструментарій реалізації соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО (на базі ЧНУ імені Юрія федьковича).....	50
<i>Висновки до другого розділу.....</i>	<i>57</i>
ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження обумовлена суспільними змінами та забезпеченістю виховання молоді, здатної до свідомої громадянської позиції та активної соціальної участі. В умовах політичних і економічних викликів сучасної України важливо, щоб вища освіта не тільки передавала знання, а й сформувала у студентів систему моральних цінностей та соціальних компетентностей, яка є основою для професійної самореалізації та адаптації в сучасному суспільстві. Це дослідження спрямоване на розвиток національної ідентичності та толерантності серед молоді, яка перебуває під впливом глобальних процесів.

Поглиблене розуміння соціально-ціннісних орієнтацій дозволяє вищим навчальним закладам краще підтримувати емоційний і соціальний розвиток студентів, формувати відповідальність за суспільні процеси та закладати основи для розвитку гармонійного суспільства, яке спирається на цінності толерантності, патріотизму та громадськості.

Стан дослідження проблеми. Проблема соціальних цінностей є складною та багатовимірною за своєю природою. Філософський підхід до її аналізу знайшов відображення у працях В. Андрущенка, Л. Баєвої, Л.Панченко та інших дослідників. З точки зору психології, соціальні цінності як феномен вивчалися І. Бехом, М. Боришевським, Н. Дембицькою, О.Киричуком та іншими. У соціально-психологічному контексті питання соціальних цінностей досліджувалось в роботах Ю. Борисової, Т.Вольфовської, І. Липського, Г. Золотухіна тощо. У педагогічній науці ця проблема висвітлена у дослідженнях О. Бондаревської, В. Долженко, О.Картатих, Т. Кравченко, Т. Равчиної та інших авторів.

Актуальність проблеми та недостатнє її вивчення зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи: ***“Формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів в закладах вищої освіти України”***.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти.

Завдання дослідження :

1. Проаналізувати науково-педагогічну та методичну літературу з метою аналізу основних понять проблеми соціально-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти.

2. Визначити особливості формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів ЗВО.

3. З'ясувати стан дослідження проблеми формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота».

4. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО та запропонувати методичний інструментарій щодо реалізації цих умов (на базі ЧНУ імені Юрія Федьковича).

Об'єкт дослідження – процес формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти України.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича спеціальності «Соціальна робота».

Методи дослідження включають теоретичні та емпіричні підходи, що дозволили комплексно дослідити проблему виховання соціально-ціннісних орієнтацій студентів. ***Теоретичні методи:*** аналіз філософських, соціологічних, психологічних та педагогічних джерел, що забезпечив можливість окреслити об'єкт, предмет, мету дослідження, визначити завдання та уточнити поняття „формування соціальних цінностей”. Використання синтезу, порівняння, класифікації, систематизації та узагальнення теоретичних та емпіричних матеріалів допомогли сформулювати основні підходи до організації виховної роботи зі студентами, обґрунтувати

педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів закладів вищої освіти.

Емпіричні методи включають діагностичні процедури, такі як анкетування, тестування, ранжування, педагогічне спостереження, а також констатувальний етап експерименту. Ці методи дозволили оцінити рівень сформованості соціально-ціннісних орієнтацій у студентів, а також підтвердити ефективність розроблених педагогічних умов формування соціальних цінностей.

Теоретичне значення результатів дослідження полягає у розширенні наукових уявлень про формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти. Здійснений аналіз і систематизація філософських, психологічних, соціологічних та педагогічних підходів до виховання соціальних цінностей дозволили уточнити сутність та зміст поняття «соціально-ціннісні орієнтації студентів». Теоретичні результати дослідження також сприяють розвитку методологічної бази для аналізу процесу соціалізації молоді, особливо у контексті нових соціальних і освітніх викликів. Розроблені педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій можуть слугувати основою для подальших наукових досліджень, що вивчають процеси соціальної адаптації, ціннісного розвитку та соціальної поведінки студентської молоді в умовах сучасного суспільства.

Практичне значення результатів дослідження полягає у розробці методичного інструментарію для педагогічного забезпечення процесу виховання соціальних цінностей студентів у закладах вищої освіти. Запропоновані умови й методичний інструментарій можуть бути використані керівництвом та викладачами ЗВО для організації ефективного виховного процесу, спрямованого на розвиток соціально-ціннісних орієнтацій у студентів. Практичні результати можуть допомогти викладачам і кураторам груп у плануванні виховної діяльності, а також у розробці тренінгів, навчальних курсів і заходів, що формують у студентів навички соціальної

взаємодії, здатність до конструктивного діалогу та розвиток соціальної відповідальності.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг роботи: основний текст розміщено на 61 сторінці, також в роботі представлений список джерел – 57 найменувань та додатки розміщені на 10 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

1.1. Проблема формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у науковій літературі

Проаналізувавши науково-педагогічну та методичну літературу з'ясовано, що поняття „цінність” функціонує у соціології, філософії, педагогіці та психології.

Так, у філософії концепція ціннісних орієнтацій набули визнання через об'єктивістську і суб'єктивістську позиції.

Сприйняття та визнання цінностей у межах об'єктивістської концепції полягає у встановленні джерела детермінації цінності, тобто того, хто надає певним феноменам ціннісного смислу. Загалом розрізняють три джерела: Бога, природу і культуру (історію) [1, с. 219].

На визнанні основним джерелом цінностей Бога акцентували послідовники об'єктивного ідеалізму, які послідовно дотримуватися цих ідей у своїй життєдіяльності. Представник цієї теорії М. Шеллер (1874–1928) відзначав, що так само, як колір існує незалежно від предметів, до яких він належить, так і цінності (величне, приємне, добре) можна споглядати незалежно від тих речей, властивостями яких вони є. Найвищою цінністю за М. Шеллером проголошувалася цінність „святого”, ідея Бога [29].

У Новий час у рамках об'єктивізму набула поширення концепція природних прав людини. Ця концепція пропагувала основні цінності буржуазного суспільства: право на свободу, на життя, на результат власної діяльності. Представники цієї концепції проголошували такі права вічними, незмінними і незалежними від свідомості людей чи волі законодавців [21].

На вітчизняному ґрунті послідовним прихильником концепції природних прав був Г. Сковорода. Він переконував, що незалежно від соціального походження людини, вона зобов'язана досягнути своє призначення в суспільстві й докладати зусиль для його повної реалізації [19, с. 151].

Мислителі, які основним джерелом цінностей визнавали культуру та історію, відстоювали думку про те, що цінності формуються в певних культурно-історичних умовах [29, с. 231].

В історії філософії ці ідеї отримали назву історизму – концепції, згідно з якою явища культури існують у розвитку. Її відомими прихильниками були Гегель, Маркс, Дільтей, Маннгейм та ін.

Так, у діалектичній філософії Г. Гегеля (1770–1831) наголошується на важливості усвідомлення людиною не тільки власної мети, а й необхідності здійснення діяльності, спрямованої на загальне соціальне благо [6, с. 243–282].

На відміну від представників психологізму, послідовники І. Канта, який уперше вжив поняття „цінності” у спеціальному вузькому сенсі, розводячи їх на реальні та ідеальні [10].

Концепція цінностей неокантіанців полягала у розмежуванні наявного буття (суцього) і належного (того, що має бути). Основна ідея – із суцього (наявного буття) не можна вивести належне. Цінності мають ідеальну природу, вони створюють своєрідну сферу, яка не залежить ані від реального буття. Провідними цінностями затверджуються добро, істина, краса.

Відомими представниками неокантіанців були філософи В. Віндельбанд та Г. Ріккерт. В. Віндельбанд вважав філософію „критичною наукою про загальнообов'язкові цінності”, нормативним ученням, що базується на оцінних судженнях, на пізнанні того, що має бути, і протиставляв її дослідницьким наукам [55; 210].

На рівень універсальної системостворюючої категорії підносив цінність Г. Ріккерт. Він наголошував на неправомірності змішування таких понять, як закон і цінність: закон відображає щось типове, тоді як цінність – щось

унікальне. Всі феномени буття Г. Ріккерт поділяв на два види – ті, що пов’язані з цінностями, й ті, які не стосуються їх (ціннісно-нейтральні). Перший вид феноменів він називав благами, стверджуючи, що сукупність благ і є культура (а не все, що створила людина). Благами є те, в чому закладені цінності. Вони становлять ціннісну складову дійсності, але не існують реально. Цим вони відрізняються від явищ природи, не пов’язаних з цінностями [18].

Таким чином, основна відмінність між об’єктивістською та суб’єктивістською концепціями цінностей полягає в тому, що об’єктивісти при розгляді цінностей не беруть до уваги суб’єкта, його свідомість, тоді як послідовники суб’єктивізму стверджують, що цінність повною мірою залежить від свідомості суб’єкта. Остання думка обстоюється тим, що цінністю може бути лише те, що суб’єкт цінує, чому надає значущості, вільно обираючи його з-поміж іншого.

В. Тугарінов під поняттям „цінність” розумів: „ті явища (або сторони, властивості) природи і суспільства, які корисні, потрібні людям історично визначеного суспільства або класу, як дійсність, мета чи ідеал” [25, с. 15–16].

До розгляду сутності цінностей з позиції ставлення до неї суб’єкта звертався В. Василенко, підкреслюючи, що „цінність детермінована обома сторонами ставлення, оскільки її величина і характер одночасно залежать і від визначень суб’єкта (суб’єктивний фактор цінності), і від властивостей об’єкта – носія цінності (об’єктивний характер цінності)” [48, с. 45].

Цінності-цілі (абсолютні цінності) та цінності-засоби (інструментальні цінності) виокремлює В. Лавриненко. На переконання філософа, можна вести мову про позитивні й негативні цінності, маючи на увазі їх соціальну значущість і наслідки реалізації. Усі вони перебувають у тісному взаємозв’язку, створюючи цілісність світу людини. Досягнення цінностей-цілей забезпечується за допомогою цінностей-засобів. Останні значною мірою залежать від можливостей, що їх надає суспільна практика, яка зумовлюється соціокультурним типом суспільства [14].

З позиції ставлення до світу, що має особистісне забарвлення, розглядає цінність П. Гуревич. Означене ставлення, стверджує він, виникає не лише завдяки пізнанню людиною якоїсь інформації, а насамперед унаслідок урахування нею власного життєвого досвіду [71, с. 2]. На відміну від В. Тугарінова, дослідник заперечує матеріальне буття цінностей, вважаючи, що вони не можуть бути предметом, явищем чи процесом, адже ці „речі” є лише носіями цінностей, а не їх дійсним уособленням.

Ціннісне ставлення у М. Кагана – це єдність потреб „суб’єкта і властивостей об’єкта, яка характеризує зв’язок внутрішнього і зовнішнього, об’єктивного і суб’єктивного; вона не зводиться ані до чистої об’єктивності, що є характерним для теології, ані до „голої” суб’єктивності, яка породжує абсолютну релятивність ціннісних суджень” [10, с. 50].

З погляду соціальної психології, цінності тлумачаться як „регулятори вибору моделей поведінки особистістю в спільноті”. Це уявлення людей про провідні цілі своєї життєдіяльності, які можуть бути представлені як „категорії, за допомогою яких особистість позначає ті чи інші явища світу” [60, с. 104].

Одним з найбільш відомих підходів до визначення природи цінностей стала свого часу концепція М. Рокича, який запропонував дві осі виміру цінностей: особисті цінності – соціальні цінності, поділяючи кожна з них на термінальні та інструментальні. Термінальні цінності – це те, що є найбільш бажаним та емоційно привабливим для особистості, що описує ідеальний стан її буття. Такі цінності виконують функцію вибору людиною цілей і припустимих способів їх досягнення. Інструментальні цінності – це спосіб поведінки або дій, які безпосередньо не пов’язані з бажаною метою. Їхня функція полягає в активізації критеріїв і стандартів у процесі оцінювання й вибору моделі поведінки або дій для її досягнення [15, с. 79].

Отже, згідно із запропонованим М. Рокичем підходом, вибір і реалізація особистістю інструментальних цінностей, забезпечує її наближення до бажаного ідеального (термінальних цінностей). І хоча дослідник розмежовує

особисті та соціальні цінності, зрозуміло, що названа функція ціннісної системи індивіда – „активізація критеріїв і стандартів вибору моделі поведінки або дій” – передбачає максимальне наближення виокремлених психологом осей їх виміру.

Цінними для нашого дослідження є погляди Ш. Шварца, цінності визначаються науковцем як система взаємопов’язаних і взаємозалежних елементів, що створюють певну структуру; вони перебувають у динамічних відносинах сумісності й суперечності [11, с. 87– 88].

Важливе значення для розкриття сутності поняття «цінності» зробив І. Бех. [25, с. 9]. Беручи до уваги в особистісних цінностях функцію регуляції поведінки, їх, згідно з поглядами І. Бека, можна тлумачити як „один із властивих особистості шаблонів для поцінування, для усвідомленого чи неусвідомленого „вимірювання” припустимих за конкретних обставин зразків соціальної дії” ” [27, с. 23]. Ієрархія цінностей, з одного боку, „не дає особистості розчинитися в емпіричному бутті, втратити сутнісні потенції, оскільки розвинені особистісні цінності становлять основу внутрішнього світу як виразника стабільного, інваріантного”, а з іншого, – дають можливість „існувати і діяти вільно, тобто свідомо, цілеспрямовано” [27, с. 21–22].

Отже, в цьому підході також акцентується увага на тісному взаємозв’язку і взаємозумовленості особистісних і соціальних цінностей: особистісні цінності мають забезпечувати адекватну поведінку людини в різних видах соціальних дій.

В етичній теорії цінності „відображають їхню значущість для людини чи суспільства, тобто якість чи властивість предметів, явищ і т.д., котрі становлять актуальну потребу особистості” [9, с. 281].

За такого підходу розрізняють наступні види цінностей:

- матеріальні й духовні;
- дійсні та „уявні” (концептуальні);
- первинні, вторинні й третинні;

- теперішні, минулі й майбутні;
- апіорні й апостеріорні;
- термінальні й інструментальні;
- утилітарні, естетичні, правові й моральні [44, с. 185–202].

Таким чином, етичні погляди на природу цінностей не містять суттєвого розмежування цінностей особистості й цінностей суспільства. І в тому, і в іншому випадку основною їх ознакою названо актуальні для людини потреби. Тобто, передбачається, що сукупність таких потреб окремого індивіда слугує підґрунтям для створення ціннісної системи соціуму.

У педагогіці цінності тлумачаться як „відособлені в ході розвитку самої історії завдяки розподілу праці в сфері духовного виробництва інтереси”. Об’єктами цих відособлених інтересів, предметами устремлінь людини постає духовний зміст – „особлива концентрація почуттів і думок, утілених у зразках прекрасного, істинного, доброго, благородного” [9, с. 149].

Отже, у широкому розумінні система цінностей визначається як „внутрішній стрижень культури, об’єднуюча ланка всіх галузей духовного виробництва, всіх форм суспільної свідомості” [6, с. 149]. Тільки „через ставлення до цінностей культури інтерес може отримати визнання як законний інтерес, інтерес, що не руйнує людську культуру, а збагачує її” [9, с.149].

У цьому підході простежується думка про тісний зв’язок цінностей з культурою, характерною для певного суспільства. Звідси випливає, що будь-які особистісні цінності є водночас і прийнятими даним суспільством соціокультурними цінностями.

У „Концепції демократизації українського виховання”, розробленій О. Вишневським, наголошується на ідеальній природі цінностей, сприйнятті їх як певної системи ідей і цілей, у здійсненні яких людина і суспільство бачать сенс свого існування [58, с. 86]. Тому, стверджує педагог, цінності є „предметом визначення і віри, і це, очевидно, одна з їх найголовніших прикмет. У певному сенсі вони репрезентують стан духовності людини і

суспільства, а відтак носять містичний (ірраціональний) характер”. Адже „людина багато що приймає на віру, на багато що просто надіється, багато що любить – і все це далеко не завжди раціонально обгрунтоване“ [58, с. 86].

Науковець В. Болотіна, до носіїв цінностей відносить сім’ю, педагогів, заклади освіти, засоби масової інформації, молодіжні, громадські й політичні організації, релігійні осередки, твори мистецтва, тимчасові референтні групи [35, с. 19].

Наголошуючи на винятковій значущості цінностей для самоактуалізації особистості, А. Маслоу писав: „Один присвячує своє життя закону, інший – справедливості, ще хтось – красі або істині. Всі вони тим чи іншим способом присвячують своє життя пошуку того, що я назвав „буттійними” цінностями, пошуку межових цінностей, які є справжніми і не можуть бути зведені до чогось більш високого” [23, с. 412].

Загалом А. Маслоу називає 14 таких цінностей. На його переконання, всі вони уособлюють найважливіші потреби людини. Тому їх придушення може призвести до виникнення певного типу патологій душі.

Для нашого дослідження особливої значущості набувають цілеспрямовані дії з виховання в молодого покоління соціальних цінностей. Адже, як відзначають науковці „суспільно значущі цінності, цілі носять переважно декларативний характер і виступають як суспільно бажане, що не має реального підґрунтя в буденному, щоденному житті суспільства” [18, с. 8].

Для подолання цієї труднощі науковці пропонують формувати в індивіда інтерес, який допоможе „набирати спонукальної для нього сили до оволодіння суспільно значущими ... цінностями за умови, коли останні якимось чином асоціюються з такою потребою індивіда, як потреба самореалізації” [15, с. 8]. Таким чином, рекомендується забезпечувати таку організацію навчально-виховного процесу, коли особистість отримує великі можливості „для самостійної апробації соціальних цінностей, унаслідок чого

ті перестають сприйматися як готові, продиктовані ззовні цінності, й усвідомлюються як продукт творчості самого індивіда” [15, с. 8].

Вступ до закладу вищої освіти є важливою і складною подією в житті молодшої людини, що зумовлене зміною її соціальної позиції при переході зі шкільного соціуму до соціуму ЗВО, зміною способів освітньої діяльності, традиційних для школяра зв’язків, відносин та стереотипів поведінки [12, с. 155–156].

Набуваючи статусу студента, молода людина стикається з різноманітними (не тільки за спрямованістю, а й за належністю до позитивного чи негативного полюсів) типами соціальної поведінки, способами діяльності. Це висуває перед нею непросте завдання – „обрати для себе те, що найбільшою мірою сприяє її подальшому поступу, допоможе зорієнтуватися у власній ... діяльності, набуті якостей, які забезпечували б її мобільність як суб’єкта власної життєдіяльності” [16, с. 20].

Реалії дорослого життя „каталізують процеси самоаналізу й адекватної самооцінки, активізують самовиховну діяльність, формують механізми саморегуляції поведінки студентів” [18, с. 91].

На переконання М. Берулави та Г. Берулави, сенс одержання освіти полягає в тому, щоб людина в майбутньому могла реалізувати своє „Я”. На переконання дослідників, сьогодні навряд чи можна розраховувати, що „одержані студентами „системні” відомості можна використати, щоб покращити свої відносини з оточуючими, швидше знайти роботу, гарантовано зробити кар’єру, створити міцну сім’ю”, тобто реалізувати ті базові цінності, які складають сутність життя людини [23, с. 14]. З огляду на це, стверджують вони, важливим системоутворюючим чинником розвитку освіти має стати її орієнтація на проблеми сьогодення, на цілі й цінності сучасної людини. Необхідно, щоб у студента були сформовані емпатія і рефлексія, вміння співпереживати і радіти за інших, уміння бути такою людиною, яка спроможна приносити радість оточуючим і самій собі” [23, с.14].

Уже з першого курсу студент відчувається як член групи, яка має виражену субкультуру, особливі морально-етичні, політичні, економічні інтереси, виражений радикалізм у поглядах і поведінці, готовність брати участь у перетвореннях і відвертих соціальних „авантюрах” [18, с. 12–13].

С. Савченко переконана, що така соціальна роль і суспільно-історичне призначення студентської молоді, потребують особливої уваги до цієї соціальної групи з боку інститутів освіти, де „відбувається професійне й громадянське становлення майбутньої інтелігенції країни”. Пройшовши за останні десятиліття значний еволюційний шлях, сучасне українське студентство перетворилося на самостійну політичну силу, здатну ефективно впливати на всі галузі суспільного й державного життя [18, с. 1].

Особливого значення С. Савченком надає позааудиторній виховній діяльності, яка „своєю сутністю, технологічними особливостями гармонійно поєднується з принципами особистісно орієнтованого підходу, здатна задовольнити схильності та інтереси студента” [18, с. 17–18]. Така діяльність є важливою складовою життя студентів, критерієм їх соціальної активності.

Погоджуємось із поглядами М. Згуровського про те, що студентські роки – це „період морального і духовного становлення кожного студента як особистості, як громадянина нашої держави”.

Сьогодення вимагає від студентів, якщо ті прагнуть бути успішними завдяки реальній вищій освіті, „тотальної ревізії у своїй особистості як набутих раніше знань і вмінь, так і соціального досвіду, певних життєвих цінностей і пріоритетів, та своєчасних змін у їхньому змісті, які були б адекватними вимогам життєвих ситуацій, у контексті яких вони перебувають” [18, с. 6].

До визначення структури ціннісних орієнтацій студентів звертається Г. Дубчак [8]. Одержані автором результати теоретико-прикладних досліджень дали йому змогу розділити такі орієнтації на три блоки. Перший блок (ядро ціннісних орієнтацій) складають конкретні життєві й загальнолюдські цінності: любов, здоров’я, щасливе сімейне життя, дружба.

До середнього нашарування (другий блок) належать: матеріально забезпечене життя, наявність друзів, упевненість у собі, пізнання, свобода як незалежність у вчинках. Периферійний шар ціннісних орієнтацій (третій блок) включає такі цінності, як активне діяльне життя, краса природи і мистецтва, творчість. При цьому простежується витіснення більш значущими для реального життя цінностями цінностей індивідуального порядку на другий план.

Ґрунтуючись на порівняльному аналізі одержаних результатів, Г. Дубчак констатує наявність у різних груп студентів такої загальної тенденції: найбільш значущі життєві цінності особистості виявляються найменш доступними для неї, що зумовлює виникнення внутрішньоособистісних конфліктів. Останнє розглядаються дослідником як позитивний факт, обов'язкова умова людської життєдіяльності. Адже завдяки такому конфлікту активізуються процеси, пов'язані з винайденням способів досягнення необхідних цінностей, спонукаючи особистість до творчої перебудови усталеного способу життя.

1.2. Сутність та зміст понять «соціальні цінності», «соціально-ціннісні орієнтації студентів»

Інтерес до визначення сутності соціальних цінностей сягає часів античної і середньовічної філософії, коли вони пов'язувалися з питаннями: що є благо, що є справедливість?

Так, Платон (427–348 до н. ч.) співвідносив соціальні цінності з прагненням людини стати досконалим громадянином, якому притаманна певна сукупність якостей. Запропонована ним модель соціальних цінностей ґрунтувалася на становій належності та правовому статусі й описувала

характерні риси громадянина античної держави, але не містила вказівок щодо способів їх формування [17, с. 219].

Незважаючи на це, ідеї Платона заслуговують на увагу, оскільки він уперше надав проблемі соціальних цінностей певного наукового оформлення, хоча і не ввів будь-якого науково-категорійного апарату щодо цього. Філософ був переконаний, що за умов наближення особи до розуміння загальнодержавних інтересів, вона відмовиться від своїх вузькоegoїстичних цілей і домагань

Отже, в початковому варіанті соціальні цінності співвідносилися з інтересами, вимогами, приписами держави, що висувалися нею стосовно своїх громадян: їхніх якостей, способів поведінки і діяльності.

Аристотель найвищою соціальною цінністю вважав людське життя, сенс якого він бачив у здійсненні розумної діяльності, спрямованої на досягнення певних цілей. Провідне місце серед останніх філософ відводив досягненню щастя, розуміючи під ним уміння людини виявляти і проявляти у діяльності та спілкуванні з іншими людьми свою функціональну значущість для соціальної спільноти та своїх моральних властивостей – мужності, безкорисливості, великодушності тощо [13, с. 179].

У своїй праці „Нікомахова етика” мислитель наголошував на тому, що людина за своєю природою є істотою суспільною, яка прагне спільного з іншими людьми життя. Від моменту народження, вона не залишається наодинці із собою, а долучається до всіх досягнень минулого і теперішнього [13].

Аристотелю належить спроба диференціювати соціальні цінності. З одного боку, він визнавав наявність самодостатніх цінностей („самоцінностей”) – людини, щастя, справедливості. Але разом з тим не заперечував і відносного характеру більшості з них, відзначаючи, що „різні речі видаються цінними дітям і мужам, добрим і мудрим людям” [13, с. 179].

„Пріоритетними цінностями особистості є добро, справедливість, рівність, благополуччя кожної людини і вона керується моральними

настановами держави, така людина усвідомлює і здатна виконувати свої соціальні функції” [38, с. 93].

Отже, визначаючи характер цінності мають соціальний сенс і стають регуляторами відносин між особистістю і суспільством. Особистісного змісту (мотивація поведінки і вчинкової діяльності) вони набирають лише тоді, коли глибоко усвідомлюються людиною і сприймаються нею як власні. Тому цілком правомірним уявляється погляд на сутність соціальних цінностей, запропонований М. Боришевським [41].

Як „усвідомлені й прийняті людиною загальні смисли її життя” визначає соціальні цінності Б. Братусь [4, с. 89]. Дослідник вважає, що соціальні цінності є „основними одиницями свідомості особистості, що конститууються, визначають головне і відносно постійне ставлення людини до основних сфер життя – до світу, до інших людей, до самої себе”.

Як складову суспільної моралі, що приймається членами даного суспільства і виявляється в дотриманні соціальних норм пропонує інтерпретувати соціальні цінності І. Білоконь [3, с. 62].

Отже, в цьому підході спостерігаємо певне ототожнення соціальних цінностей і соціальних норм.

Відповідно до визначення представленого в енциклопедичному словнику соціальні норми – це засоби соціальної регуляції поведінки індивіда і груп, „сукупність фіксованих у вербальній, знаковій чи символічній формі очікувань та вимог соціальної спільності (групи, організації, класу, нації, суспільства загалом) до своїх членів стосовно головної спрямованості їх діяльності (поведінки) як представників даної спільності” [93, с. 853];

Цінність, навпаки, – є внутрішньою, емоційно прийнятною і засвоєною людиною орієнтацією поведінки. Тому цінність „виступає як власна духовна інтенція, а не надособистісний відчужений регулятор поведінки” [27, с. 69].

Розуміння співвідношення цінностей і норм має важливе значення з погляду виховання системи цінностей особистості, аби вона була здатна до спонтанної регуляції своєї поведінки. З огляду на це погоджуємось з ідеєю

Ю. Шайгородського, що однією із соціальних цінностей може бути „усвідомлення необхідності дотримуватися тих норм поведінки, які були вироблені суспільством, враховуючи критичне ставлення до тих із них, що старіють і гальмують прогресивний розвиток суспільства, обмежують свободу особистості”. „Суспільство має бути зацікавлене в тому, щоб якнайбільша кількість норм перетворювалася на особистісні цінності” [27, с. 68].

Тріада „загальнолюдські цінності – соціальні цінності – соціально-ціннісні орієнтації” може виступати „критерієм класифікації цінностей, яка є результатом історичного розвитку людини і свідчить про тенденцію до виокремлення та вияву її сутнісних цінностей” [27, с. 68].

Будучи елементом свідомості, соціальні цінності „крізь призму суб’єктивного, особистісного сприйняття відображають не тільки корінні інтереси та основні потреби людського буття, а й формулюють більш чи менш чіткі поняття людини про сенс життя, про людяність, про співчутливість і т.д.”.

Хотіли б водночас відзначити, що йдеться не про протиставлення особистісних та соціальних цінностей, а про їх максимальне наближення. Зрозуміло, що маються на увазі особистісні цінності, які не суперечать прийнятим у даному суспільстві соціальним цінностям. Різні культури створюють свій набір цінностей, виголошуючі одні з них і заперечуючи інші [16, с.5].

На думку І. Дідук, соціальні цінності „створюють своєрідний стрижень свідомості, який забезпечує стійкість, наступність певного типу поведінки особистості та діяльності, спрямовану на задоволення її потреб та інтересів, що схвалюються суспільством” [8, с.149].

Основними формами прояву соціальних цінностей І. Дідук називає: переживання внутрішньої згоди із законами держави; відчуття внутрішньої солідарності з ідеалами спільноти; ідентифікацію з цінностями спільноти; реалістичне та критичне сприйняття соціальної ситуації у країні;

правослухняність; відчуття задоволення від включення в спільноту; усвідомлення колективних цілей та інтересів та ін. [8, с. 151].

Незважаючи на різні форми диференціації соціальних цінностей, існує вища й абсолютна цінність – людина і її життя. Вагому соціальну цінність становить суспільство, що зумовлене соціальною сутністю людини та діалектикою суспільства й особистості. Крім цього, до вищих соціальних цінностей належать добро, краса, істина, справедливість, свобода.

Конституція України найвищими соціальними цінностями затверджує людину, її здоров'я та життя, гідність та честь, недоторканість та безпеку (ст.3) [11].

У Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді до основних соціальних цінностей віднесено такі їх різновиди:

- на рівні суспільства і держави;
- на рівні інших людей;
- на рівні особистості [16].

Зважаючи на проблему нашого дослідження і керуючись наявними в науковій літературі рекомендаціями, доцільно фокусувати увагу не просто на свідомості, а на соціальній свідомості, адже саме в ній набуває відображення соціальна дійсність у сукупності соціальних процесів, подій, ситуацій, взаємовідносин і поведінки індивідів [34, с. 91–93].

Соціальний вимір свідомості полягає й у ставленні людини до інших людей. Бути свідомим у цьому контексті означає знати, як буде оцінений той чи інший твій вчинок, і обирати між різними варіантами дій (проявляти ціннісне ставлення).

Для ефективного розвитку суспільства, на переконання Е. Дюркгейма, необхідно, щоб його члени оволоділи цінностями, які охоплюють різні моральні імперативи і регулюють відносини між індивідами [49, с. 412].

Отже, у запропонованому підході, соціальні цінності співвідносяться з існуючими у конкретному суспільстві соціальними і моральними нормами,

які регулюють поведінку людей і є водночас обов'язковими і привабливими, належними і бажаними.

У цій концепції соціальні цінності співвідносяться з механізмами регуляції поведінки, які суспільство виробляє у процесі своєї духовної діяльності, і які слугують певними еталонами для його громадян.

Рольова теорія соціальних цінностей представлена в науковому доробку зарубіжних вчених (Ч. Кулі, Д. Мід). Дж. Мід вважав, що суспільство і соціальний індивід (соціальне „Я”) конституюються у сукупності процесів міжособистісної взаємодії [34; 235].

Оскільки сукупність соціальних компетентностей за своєю сутністю забезпечує орієнтацію людини у суспільстві й активне залучення до його життєдіяльності, можна припустити, що кожна з них становить відповідну соціальну цінність. Іншими словами, йдеться про цінності соціальної взаємодії, безконфліктного існування, конструктивного діалогу, що базується на суспільно схвалюваній позиції індивіда.

У соціальній психології під соціальною взаємодією розуміється „асpekt спілкування, що виявляється в організації людьми взаємних дій, спрямованих на реалізацію спільної діяльності, досягнення спільної мети” [20, с. 75].

Як справедливо відзначає С. Копилов, „сама індивідуалізація особи, здійснення її унікальності неможливі поза глибинним екзистенційним спілкуванням з іншими, перебіг та наслідки якого вкарбовуються в будові її внутрішнього світу, становлять змістові форми останнього”. Отже, „двоєдиність зовнішнього і внутрішнього діалогу є механізмом виникнення, самовідтворення й розвитку людського буття як в індивідуальному, так і в суспільному вимірі” [19, с. 34].

Відповідно до цього підходу, всі суспільні відносини (взаємодії) є міжіндивідуальним та міжгруповим спілкуванням, смисловим обміном. Ідеалом суспільного розвитку стало „найповніше втілення ціннісно-смислових інтенцій (здібностей, інтересів, потреб) кожного

індивіда, соціальної групи, спільноти, що водночас сприяло б гармонійному розвитку людства як цілого” [19, с. 34].

Поняття „позиція особистості” запропонована австрійським психологом А. Адлером, який виводив психічний розвиток людини із соціального життя, з її спроби зайняти власну позицію щодо вимог соціуму.

Безумовним орієнтиром при побудові класифікацій активності, на думку В. Хайкіна, має внутрішня активність. Внутрішньо активна людина постійно готова до боротьби і праці, не ухиляється від труднощів і перешкод. Їй „властиві реакції, пов’язані з покладанням відповідальності за наслідки своєї діяльності на себе” [49, с. 1]. Завдяки внутрішній активності особистість стає більш незалежною від „поневолюючих обійм навколишнього середовища, тиску конформних групових настановлень”. З іншого боку, вона стає „менш детермінованою інстинктивною сферою та сферою поточних вузько прагматичних потреб” [49, с. 2].

Для виховання внутрішньої активності необхідним є розширення обрію свідомості і формування системного конгруентного мислення. Часткове бачення світу властиве свідомості, яка обмежена вузькогоїстичними і ситуативно-прагматичними шаблонами, що приводить до нехтування суспільними інтересами і недалекоглядності як нездатності бачити власні інтереси в довготривалій перспективі. Людська сутність як сутність індивідуально-соціальна страждає від „неконгруентних дій іншого, який, маючи звужену, часткову свідомість, обмежену ситуативно-прагматичними перепонами, нехтує своїм ближнім або використовує його як інструмент власного самоствердження” [49, с. 2].

В інтелектуальній сфері внутрішня активність означає вміння долати „інтелектуальні шаблони та стереотипи, здатність не лише засвоювати сталі знання, а й використовувати нові знання самостійно” [49, с. 2].

Серед типів активності вирізняють фізіологічний, психофізіологічний, психічний і соціальний.

При обранні одиницею диференціації форму, виділяють такі форми активності, як діяльність, спілкування, пізнання та рефлексія.

За видами активність поділяють на моторну, сенсорну, вольову, інтелектуальну, пізнавальну, творчу тощо. У кожному виді активності вирізняють рівень її прояву – високий, середній і низький [51, с. 99].

На важливості міжособистісного спілкування як форми прояву соціальної активності акцентують М. Корнєв та А. Коваленко. Обстоюючи слушність цієї ідеї, вони стверджують, що спілкування „є моральним регулятором поведінки особистості й виражається у відрегульованій соціально-моральними вимогами формі” [20, с. 69].

Соціальна активність становить характеристику особистості, що „виражає міру її залучення в життєдіяльність суспільства та проявляється в діях, спрямованих на досягнення інтересів та цілей людини”. Суттєвими характеристиками соціальної активності є:

- спрямованість особистості на інших людей і суспільство загалом;
- соціальна взаємодія;
- реалізація людиною за допомогою суспільства певних цілей, інтересів, потреб;
- конкретні дії, спрямовані на досягнення бажаних цілей [26, с. 52].

Таким чином, активна соціальна позиція може бути визначена як особистісне утворення, що охоплює систему знань, переконань, мотивів, цілей, умінь і навичок, які зумовлюють активно-позитивне ставлення індивіда до самого себе, інших людей, суспільства, а також дають йому змогу залучатися до конструктивного міжособистісного спілкування та спільної з іншими діяльності.

Кардинальні зміни в політичній, економічній та духовній сферах суспільства тягнуть за собою значне порушення у психології, ціннісних орієнтаціях і поведінці людей.

Поняття «ціннісні орієнтації» ввели в соціальну психологію післявоєнного періоду як аналог філософського поняття цінностей, проте

чіткого концептуального розмежування між ними досі не існує. Основні відмінності визначалися через параметри «загальне – індивідуальне» або «реально діюче – рефлексивно усвідомлене», що залежало від визнання індивідуально-психологічних форм створення цінності як таких, що відрізняються від їх присутності у свідомості.

В австрійській психологічній школі (А. Мейнонг, Х. Еренфельс, І. Крейбіг) цінності розглядаються як суто суб'єктивне явище. Відповідно з Х. Еренфельсом, цінність будь-якого об'єкта залежить від його привабливості, яка, своєю чергою, базується на можливості об'єкта приносити задоволення. Ієрархія цінностей вибудовується відповідно до здатності об'єктів задовольняти або вилучати незадоволення.

Узагальнюючи аналіз наукової літератури, можна стверджувати, що у загальному вимірі під соціальними цінностями розуміються категорії, які характеризують ставлення суспільства до явищ соціального світу як прийнятних і необхідних для успішної життєдіяльності людей. Остання відбувається завдяки привласненню індивідом означеного ставлення й перенесення його в особисту систему цінностей.

1.3. Особливості формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти

Ціннісні орієнтації становлять важливу частину структури особистості. Вони проявляються в орієнтації інтересів і потреб людини на певну ієрархію життєвих цінностей, у здатності надавати перевагу одним цінностям, відкидаючи інші. У спілкуванні та взаємодії ціннісні орієнтації тісно пов'язані з когнітивними та вольовими аспектами комунікації, утворюючи змістовий компонент особистісної спрямованості та відображаючи її ставлення до навколишньої реальності.

Ціннісні орієнтації є ключовим елементом структури особистості, що включає мотиваційний, когнітивний, емоційний та оціночний компоненти. За свою природу вони гнучкі та вільно обираються, завдяки чому враховують індивідуальні інтереси та потреби особистості, зв'язок між нею і суспільством, соціалізуючими інститутами, культурою та загальними цінностями. Ціннісні орієнтації – це внутрішні елементи структури особистості, які формуються та закріплюються через життєвий досвід у процесах соціальної адаптації та соціалізації. Вони допомагають особистості відрізнити значення від несуттєвого шляхом прийняття чи відхилення певних цінностей. Цінності ж сприймаються як основа сенсу та мети життя, що використовують засоби їх досягнення.

Важливість цінностей соціальної взаємодії, безконфліктного існування, конструктивного діалогу зумовлена тим, що сучасний соціум є простором напруженого самовизначення індивідів та спільнот одних стосовно інших, зіткнення і взаємодії їх ціннісно-сміслових настановлень, способів життєдіяльності та мислення. Це зумовлює розуміння людського „Я” не як самодостатнього індивіда, а як такого, що виникає та існує лише у відносинах, у взаємодії з іншою людиною, з „Ти”. „Бути – означає бути для іншого і через нього – для себе” [19, с. 329–330]. Відтак, усі категорії, що описують ці відносини: „діалог”, „комунікація”, „зустріч” тощо – стають визначенням не лише зовнішніх відносин, а й сутності індивідуального буття. Це виключає погляд на соціальне як на суто зовнішній план існування людини.

Психологічний аспект ціннісних орієнтацій як компонента особистісної спрямованості пов'язаний з аналізом внутрішнього світу людини, її суспільної поведінки та засвоєних життєвих і культурних цінностей. Структура особистості в психологічному розумінні представлена однією з трьох компонентів: діяльності, свідомості та особистісної сфери (що охоплює спрямованість і самосвідомість). Цілісний підхід до особистості дав можливість виокремити «цінність» як узагальнену форму особистісного

досвіду, яка об'єднує цілеспрямованість, орієнтацію на певні сторони дійсності та усвідомлення свого «Я».

Е. Фромм зі своєї теорії особистість виокремлює різні типи соціального характеру, кожен із яких пов'язаний із певною системою цінностей, що створює особистісну спрямованість.

Ми в своєму дослідженні дотримуємося думки про те, що соціальну цінність мають становити форми реалізації соціальної взаємодії за зразком першої з названих груп, тобто ті, які базується на довірі, увазі, взаємодопомозі, емпатії тощо. Саме завдяки таким проявам, соціальна взаємодія не просто відбувається, а відбувається ефективно, підтверджуючи свою суспільну та особистісну цінність. Адже, якщо взаємодія людей не має таких характеристик, вона „не досягає основної мети – не надає обом соціальним сторонам імпульсів для позитивного розвитку й гармонійного існування в майбутньому” [47, с. 67].

На формування в особистості соціальних цінностей вагомий вплив справляє позиція, яку вона займає стосовно інших людей, суспільства загалом.

Соціалізація є основою формування громадянської свідомості особистості. У психологічно-педагогічному розумінні громадянський розвиток особистості через соціалізацію охоплює етапи розгортання системи її соціальної активності, де кожен етап позначений зміною провідної діяльності. Кожна форма діяльності сприяє виникненню нових видів активності, розвитку психічних процесів та впливає на важливі психологічні зміни, характерні для певного етапу життя.

Формування ціннісних орієнтацій – це складний і тривалий процес, що вимагає глибокого розуміння психологічних механізмів, які становлять їх основу, а також умов, що сприяють їх розвитку. Вивчення психологічних аспектів цього процесу доцільно проявляти з позиції системного підходу, що дозволяє розглядати ціннісні орієнтації як результат взаємодії людини з навколишнім світом. За свою сутність цінності можна трактувати як загальну

спрямованість особистості на те, що є місцем та значущим для неї в житті. Особливий інтерес дослідження змін у свідомості сучасної молоді, яка переживає неминучу переоцінку цінностей. З огляду на це, цінності залишаються як призначення, так і основою виховання. Вивчення відмінностей у цінностях між поколіннями, виявлення особливостей цінностей різних соціальних груп, створення науково обґрунтованої прагматичної школи – це ключові напрями дослідження. Такі дослідження сприяють розумінню закономірностей взаємодії різних суспільних груп, впливу макросоціальних змін і психологічних явищ на свідомість особистості та соціальних груп, а також виявленню тенденцій в історичних змінах ціннісних орієнтацій. Молодь, як індикатор соціального розвитку, може допомогти пояснити причини соціальної поведінки особистості та групи не тільки на рівні окремих вчинків, а й у довготривалих стратегіях поведінки, орієнтованих на досягнення віддалених цілей. Важливо також дослідити структуру життєвих цінностей молоді, яка залишається стабільною навіть в умовах соціально-економічних змін. Це ядро ціннісної свідомості конкретної соціальної групи дозволяє прогнозувати, як соціальні зміни можуть вплинути на формування ціннісних орієнтацій особистості в майбутньому.

Висновки до першого розділу

Проаналізувавши наукову літературу встановлено, що проблема цінностей, визначення їхньої природи і сутності, ієрархізація за видами і значущістю має тривалу історію. Цінності – це те, що є для людини важливим, значущим. Це водночас і суб'єктивне, й об'єктивне явище, адже може міститися як у самій людині, так і в навколишній дійсності – природній, соціальній, духовній.

Динаміка соціальних цінностей студентської молоді характеризується суперечливістю й непослідовністю.

Соціальні цінності пов'язані з усвідомленням людиною себе як члена людської спільноти, визначенням і сприйняттям себе в близькому і більш віддаленому соціальному середовищі. Такі цінності детермінують процес становлення особистості в суспільстві, сприяють встановленню та підтримці взаємодії між людьми шляхом забезпечення їх відповідним „кодом” класифікації різних аспектів навколишньої дійсності.

До соціальних цінностей, що мають вагому значущість для студентів, відносимо соціальну взаємодію (система конструктивних взаємодій людини з іншими людьми, соціальними групами) та позицію, яку індивід займає стосовно інших людей, суспільства загалом (система настановлень, мотивів, цілей, їх прояв у відповідній діяльності).

Визначення сутності соціальних цінностей та соціально-ціннісних орієнтацій потребує вивчення їх сформованості у студентів ЗВО України, результати якого можуть слугувати орієнтирами для пошуку й розробки адекватних способів організації та реалізації виховної діяльності у цих навчальних закладах.

РОЗДІЛ 2.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ЗВО

2.1. Стан дослідження проблеми формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота»

Проблема виховання соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота» є однією з найактуальніших у сучасній педагогічній і психологічній науці, адже саме від цього залежить готовність майбутніх фахівців до вирішення соціальних проблем, формування активної громадянської позиції та навичок конструктивної взаємодії. Соціально-ціннісні орієнтації лежать в основі формування базових життєвих настанов людини, її поведінки та взаємодії в суспільстві, що вимагає від закладів вищої освіти не тільки забезпечення студентів знаннями, але й розвитку в них ціннісних орієнтацій, які відповідають сучасним соціальним реаліям та професійним вимогам. Виховання соціально-ціннісних орієнтацій майбутніх соціальних працівників для формування в них емпатії, відповідальності, здатності до морального вибору та соціальної солідарності, є основою для професійної діяльності в соціальній сфері.

Дослідженням ціннісних орієнтацій студентів займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені, приділяючи особливу увагу специфіці формування соціально-ціннісних орієнтацій у студентів, які обрали спеціальність «Соціальна робота». На думку дослідників, саме ця категорія студентів має володіти високим рівнем соціальної свідомості, розумінням суспільних проблем і готовністю до конструктивної участі у вирішенні соціальних завдань. Значний внесок у дослідження особливостей виховання соціально-ціннісних орієнтацій здійснено науковцями, які розглядали поняття

цінностей як інтегрально складової особистісної структури, що змінюють поведінкові та емоційні реакції людини. Вчені наголошують, що цінності мають суттєвий вплив на професійну діяльність, а для майбутніх соціальних працівників це виховання таких якостей, як відповідальність, соціальна справедливість, людяність та толерантність.

Визначення рівнів вихованості соціальних цінностей у студентів спеціальності «Соціальна робота» проводилося в процесі констатувального етапу експерименту.

Цей етап дослідно-експериментальної роботи передбачав вирішення таких завдань:

- виявлення сутності, соціальних норм і цінностей студентів спеціальності «Соціальна педагогіка»; ***з’ясування проблем, які найчастіше хвилюють студентів;***

- добір методичного інструментарію;

- проведення педагогічної діагностики і визначення рівнів вихованості у студентів соціальних цінностей.

Констатувальним етапом експерименту були охоплені студенти I - VI курсів (загалом 40 осіб) спеціальності «Соціальна робота» факультету педагогіки, психології та соціальної роботи.

Знання щодо соціальних норм і цінностей перевірялися за допомогою анкети, яка включала такі завдання:

1. Дайте визначення поняття „соціальні норми”?

2. Які ви розумієте соціальні норми?

3. Що, на вашу думку, означає поняття „соціальні цінності”?

4. Які цінності є визнані в нашому суспільстві?

5. Чи вважаєте ви, що люди мають дотримуватися визнаних у суспільстві соціальних норм і цінностей? Чому?

Оцінка відповідей здійснювалася за такою схемою: 3 бали студенти отримували за вірну та повну відповідь; 2 бали студенти здобували за правильну неповну відповідь; 1 бал студенти отримували за неправильну

відповідь, або грубі помилки у відповіді. Результати представлені на діаграмі 2.1.

Узагальнення результатів показало, що повні правильні відповіді дало 18 % студентів кафедри педагогіки та соціальної роботи спеціальності «Соціальна робота» факультету педагогіки, психології та соціальної роботи. Неповні правильні відповіді зафіксовано у 56 % студентів цієї ж спеціальності. Неправильні відповіді – 26% студентів.

З метою визначення ієрархії цінностей студентів застосовували методику „Ціннісні орієнтації” М. Рокича [18]. Покладений в її основу тест передбачав вивчення ціннісно-мотиваційної сфери студентів. Це досягалося завдяки тому, що визначена система ціннісних орієнтацій розкривала змістовий аспект спрямованості студента і складала підґрунтя для її ставлення до інших людей, до самої себе, а також до навколишнього світу.

Основними діагностичними конструктами методики слугували переліки термінальних та інструментальних цінностей.

Робота за методикою „Ціннісні орієнтації” відбувалася за такою процедурою. Пропонували студентам ознайомитися з двома переліками цінностей і розмістити їх з погляду значущості для них. Спочатку подавався набір термінальних (список А), потім – набір інструментальних цінностей (список Б) (Додаток А).

Після завершення ранжування, для поглибленого вивчення системи ціннісних орієнтацій студентів, вводили додаткове завдання: проранжувати запропоновані термінальні та інструментальні цінності, і відповісти на такі питання:

– Для реалізації ваших мрій проранжуйте представлені цінності від найважливіших до менш важливих.

– Як на вашу думку більшість людей би це зробила, на Вашу думку,?

В якому порядку наведені цінності реалізуються у Вашому житті?

Після завершення анкетування отримані дані аналізувалися й узагальнювалися та допомогли вирахувати середньостатистичний показник за всіма етапами діагностики.

В результаті отримали такі дані: високий показник припав на такі цінності, як „цікава робота”, „наявність добрих і вірних друзів”. Низький показник – „можливість творчої діяльності”, „фізичне й духовне самовдосконалення”, „прекрасне в природі та мистецтві”, „повнота та емоційна насиченість життя”.

Студенти продемонстрували, що найбільше цінують в інструментальних цінностях „раціоналізм”, „уміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами”, „здатність діяти самостійно, рішуче”, „широту знань, загальну культуру”, „високу вимогливість до життя, високий рівень домагань”.

Низький показник випав на „толерантність у ставленні до поглядів і думок інших”, „уміння прощати іншим їхні помилки і хиби”, „правдивість, щирість”, „чуйність, турботливість”.

Отже, серед інструментальних ціннісних пріоритетів переважають ті, що пов’язні з власним вдосконаленням, самоствердженням. Щодо цінностей, які стосуються якостей, орієнтованих на конструктивну взаємодію з іншими людьми, прояв позитивного ставлення до них, не мають для студентів вагомої значущості.

Обрані студентами термінальні цінності розподілилися за такими групами: конкретні – абстрактні, цінності професійної самореалізації – цінності особистого життя.

Інструментальні цінності, яким сучасні студенти спеціальності «Соціальна робота» надають перевагу, розподіляються на цінності самоствердження, етичні цінності, цінності сприйняття інших та цінності спілкування. Як уже відзначалося вище, найбільшу вагомість для них мають ті, що орієнтовані на особистісне самоствердження.

Думки студентів щодо ціннісних пріоритетів інших людей як передумови успішності міжособистісної взаємодії показали, що більшість цінує „матеріальне забезпечення” (48 %), „громадське визнання” (29 %) і „свободу” (23 %).

Найбільше труднощів у студентів викликають досягнення таких цінностей: як „матеріальне забезпечення”, „свобода”, „життєва мудрість”, „упевненість у собі”, „активне дієве життя”. Тому можемо констатувати, що у студентів відбувається розходження між „Я-реальним” та „Я-ідеальним”.

По визначено: 40% матеріальне забезпечення, 12%свобода; 16% впевненість у собі, 17% життєва мудрість; та 15%активне дієве життя.

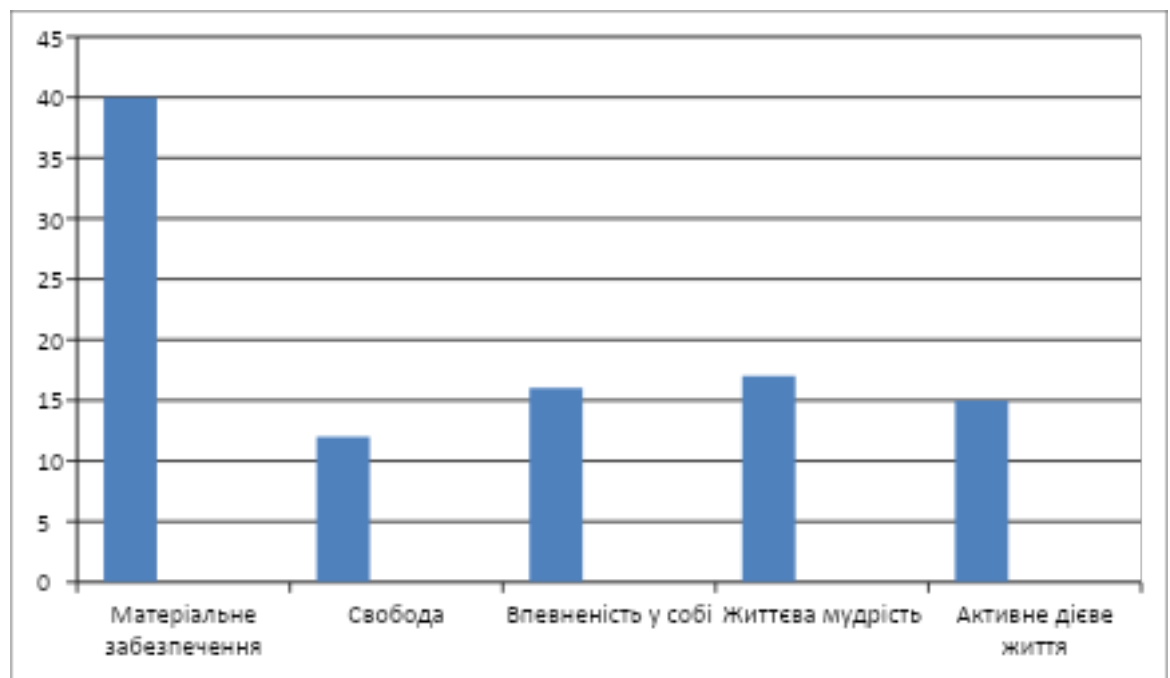

Рис. 2.1. Розподіл ціннісних пріоритетів інших людей за результатами анкетування студентів

Найбільше студентів хвилюють проблеми, пов'язані з „власним майбутнім”, „матеріальним забезпеченням”, „коханням”, „способом проведення дозвілля”, „навчанням”, „взаєминами з батьками”, „здоров'ям”, „купівлею одягу та інших речей”.

Узагальнені результати подано в рис 2.2.

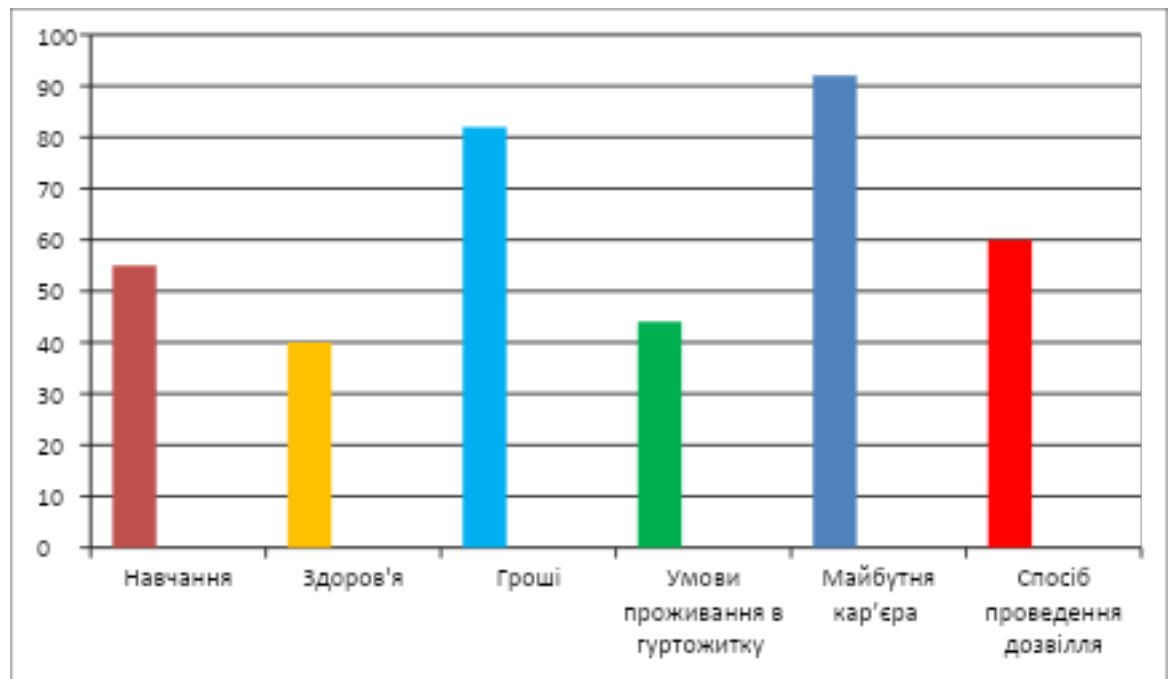

Рис.2.2. Проблеми, які найчастіше хвилюють студентів, %

Також були визначені і інші проблеми, серед яких виокремлені: проблеми житла 8% студентів; участь у громадському житті ВНЗ – 6%; кохання – 10% студентів; участь у житті суспільства – 4%; можливості самовираження – 3% ; купівля одягу, речей – 9% ; релігійні проблеми – 2% та інші проблеми

Під час проведених бесід було з'ясовано, що вагому роль у формуванні соціально-ціннісних орієнтацій відіграє направленість студентів на життєвий успіх та способи його досягнення. Так при опитуванні студенти вказали, що цінують значення успіху у житті 95% студентів, решта студентів не замислювалися над цим питанням.

Одержані результати вказували на високе поцінування студентами ЗВО матеріальної забезпеченості, з якою переважна їх більшість пов'язує успіх у житті.

Однак, такі цінності, як висока кваліфікація, громадське визнання, творча самореалізація, що безпосередньо стосуються соціальної сфери, посідають в ієрархічних пріоритетах студентської молоді невисокі ранги.

Саме тому одним із завдань було визначити засоби, які на думку студентів, сприяють досягненню життєвого успіху.

Перше місце з-поміж таких засобів належить наявності відповідних знайомств, корисних зв'язків і грошей. Інші варіанти відповіді були обрані незначною кількістю студентів: хороша освіта – 18 % студентів, самовдосконалення – 15 % студентів, сильна воля – 4 % студентів. Не змогли визначитися з відповіддю на це запитання 2 % студентів ЗВО.

Також було з'ясовано, що ідеали в житті має 60 % студентів, 8% студентів зазначили, що вони ще не мають чітко окреслених життєвих ідеалів.

28% студентів стверджують, що сьогодні не існує ідеалів, тому немає сенсу намагатися винайти їх для себе. Не змогли дати відповідь на це запитання 4% студентів спеціальності «Соціальна робота».

Зважаючи на тему нашого дослідження ідеал передбачає утілення позитивних, суспільно значущих явищ. Діагностика цього аспекту засвідчила, що більшість студентів 55 % пов'язує ідеал з досягненням багатства й матеріальної незалежності. Досягти високого становища в суспільстві прагне 12 % студентів .

Одержані результати свідчать про низький рівень налаштованості студентів на активну соціальну позицію. Адже активна позиція передбачає існування в індивіда певного „Я-ідеального”, якого він прагне досягти. За умов же відсутності такого „образу”, наявні цінності не набувають утілення в реальних діях.

Успішність оволодіння соціальними цінностями значною мірою залежить від налаштованості особистості (ціннісного ставлення) на розвиток у себе певних соціальних властивостей, зокрема тих, що забезпечують ефективне залучення до соціальної взаємодії.

З метою виявлення рівня такої налаштованості запропонували студентам перелік властивостей, до якого входили такі з них, як: довіра до інших, комунікабельність, критичне мислення, соціальна активність, взаєморозуміння, здатність до співпраці, відповідальність, принциповість, справедливість, співчутливість.

Оцінка ставлення здійснювалася за п'ятибальною шкалою: 1 – низький рівень, 2 – середній рівень, 3 – рівень вище середнього, 4 – оптимальний рівень, 5 – високий рівень.

Одержані дані вказують, що найнижчий узагальнений результат вихованості соціальних властивостей припадає на таку, як „довіра до інших” (2% студентів); найвищий – „комунікабельність”, хоча він властивий лише 12% студентів. Водночас найбільша кількість студентів (30 %) назвала цю властивість як бажану. Соціальну активність за найвищою оцінкою визнає в себе лише 5% студентів, хоча прагне набуття такої риси 16%. Проведені індивідуальні та групові бесіди зі студентами засвідчили, що низький рівень соціальної активності вони пояснюють незнанням способів її прояву.

Викликає занепокоєння той факт, що відсутність у себе здатності до взаєморозуміння визнає 51% студентів, що суттєво знижує рівень вихованості у них визначених нами соціальних цінностей.

Окремі дослідники підкреслюють, що виховання соціально-ціннісних орієнтацій у студентів спеціальності «Соціальна робота» буде здійснюватися при використанні активних форм і методів навчання, які сприяють розвитку навичок критичного мислення, здатності до співчуття та ефективної комунікації. Вчені наголошують на важливості залучення студентів до практичної діяльності в соціальних установах, де вони можуть потрапити в

середовище, де потрібно буде безпосередньо стикатися з реальними соціальними проблемами та навчатися їх вирішувати на практиці. Дослідження показують, що студенти, які беруть участь у соціальних проектах, волонтерських програмах і проходять стажування в соціальних службах, демонструють вищий рівень усвідомлення соціальних цінностей і більш позитивне ставлення до своєї майбутньої професії.

Науковці також звертаються до важливості культурного та освітнього середовища в процесі формування соціально-ціннісних орієнтацій. відповідно, ЗВО повинні створювати середовище, яке б сприяло не лише розвитку, а й моральному та соціальному становленню особистості. Це досягається через створення атмосфери, що обґрунтовується на принципах гуманізму, відкритості та демократичності у взаємовідносинах між студентами та викладачами, що, у свою чергу, сприяє формуванню у студентів толерантності, взаємоповаги та навичок конструктивного діалогу. Педагогічні дослідження підкреслюють значущість активного залучення студентів до обговорення етичних проблем, дискусій на теми соціальної відповідальності та особистої позиції, що дозволяє не тільки формувати власні цінності, але й розвивати вміння аргументувати свою позицію та розуміти думку інших.

Важливим аспектом формування соціально-ціннісних орієнтацій є також робота з протиріччями між ціннісними установами студентів та суспільними вимогами. Дослідження показують, що студенти соціальних спеціальностей, обираючи цей фах, часто виходять із власних ідеалів та очікувань, які можуть не відповідати реаліям професійної діяльності. Це вимагає від педагогів обережного та систематичного підходу, спрямованого на усвідомлення студентами важливості соціальних цінностей та адаптацію їхньої особистої системи переконань до реальних умов професійної діяльності. Викладачі можуть допомогти студентам зберегти свою мотивацію та ціннісні орієнтації, а також підтримати їх у професійному зростанні, коли виникнуть внутрішні або зовнішні конфлікти ціннісного характеру. Така робота забезпечує

стабільність соціально-ціннісних орієнтацій та сприяє професійній самореалізації.

У світлі сучасних викликів, які стоять перед соціальними працівниками, таких як соціальні кризи, зміни в соціально-економічних умовах, зростання потреби в психологічній підтримці та соціальній допомозі, актуальність виховання соціально-ціннісних орієнтацій набуває ще більшої ваги. Багато дослідників відзначають, що процес соціалізації та морального становлення студентів значною мірою залежить від застосування системного підходу, який розглядає виховання цінностей як багатоетапний процес, що забезпечує розвиток різних компонентів особистісної структури, зокрема, когнітивного, емоційного та поведінкового аспектів. Саме комплексний підхід дозволяє підготувати студентів до професійної діяльності, який вимагає від них не лише знань і навичок, а й готового прийняття рішення, з дотриманням моральних і етичних стандартів.

Загалом, стан дослідження проблеми формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота» показує, що це питання потребує як систематичного наукового обґрунтування, так і практичного впровадження. Існуючі підходи та методи довели свою ефективність, але водночас вимагають адаптації до сучасних і специфіки освітнього процесу. Додаткове дослідження в цьому напрямі має сприяти розробці таких педагогічних методик, які забезпечують не лише розвиток професійних компетентностей студентів, а й усвідомлення ними цінності людського життя, толерантності, справедливості та соціальної відповідальності, що є невід'ємними елементами професійної підготовки соціальних працівників.

2.2. Обґрунтування соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО

Досягнення сформованості компонентів освіти у їх єдності в науці визначають за допомогою соціально-педагогічних умов, які мають забезпечити продуктивність процесу формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів. Відповідно до тлумачного словника умова визначена як вимога, яку висуває одна із сторін, як домовленість; як письмовий и усний договір про що-небудь; як правило встановлене в певній галузі життя та ін. Т.Іщенко переконує, що під умовою в науці розуміють обставини, певну обстановку, явище чи фактор (чинни), шлях або явний результат, або напрям.

Науковець В.Стасюк пропонує таке визначення поняття «соціально-педагогічні умови – це обставини, за яких залежить та відбувається цілісний продуктивний процес професійної підготовки фахівців, що опосередкується активністю або продуктивністю особистості, групою людей» [35].

Результати констатувального етапу експерименту показали, що для переважної більшості студентів, які навчаються у ЗВО (на базі ЧНУ імені Юрія Федьковича, факультету педагогіки, психології та соціальної роботи), характерними є середній і низький рівні вихованості соціальних цінностей. Це зумовило необхідність розробки соціально-педагогічних умов, які забезпечували б підвищення ефективності виховної діяльності цих закладів у досліджуваному нами аспекті. Умови формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів закладів вищої освіти включають:

1. створення виховного середовища в ЗВО, що побудоване на гуманістичних та демократичних принципах взаємодії всіх учасників освітнього процесу;
2. змістовне й організаційне забезпечення виховної роботи,

спрямоване на розвиток у студентів соціальних цінностей і формування навичок соціальної взаємодії, здатності до конструктивного діалогу та формування соціально схвалюваних позицій;

3. активне залучення студентів до різноманітної соціально значущої діяльності, що стимулює їхню соціальну активність.

Зупинемось детальніше на аналізі запропонованих умов.

Створення виховного середовища в ЗВО на основі гуманістичних та демократичних принципів взаємодії всіх учасників освітнього процесу є важливою умовою формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів. У сучасних умовах, коли суспільство потребує особистостей із високим рівнем соціальної свідомості, моральної зрілості та здатності до конструктивного діалогу, ЗВО має ставити на перше місце не тільки здобуття знань, а й простір для розвитку людяності, відповідальності, громадянської активності та соціальної взаємодії. Формування такого середовища потребує цілеспрямованих зусиль, що спрямовані на демократизацію освітнього процесу, гуманізацію відносин між викладачами й студентами, а також забезпечення пріоритетного принципу поваги до особистості кожного учасника освітнього процесу.

Гуманістично-орієнтоване середовище вищого навчального закладу передбачає підхід, для якого кожен студент сприймається як особистість з унікальними можливостями, потребами та інтересами. Викладачі в такому середовищі забезпечують роль не тільки педагогів, а й викладачів, модераторів, коучів, фасилітаторів готових підтримати студентів на їхньому освітньому та особистісному шляху. Такий підхід забезпечує студентам можливість відчувати себе цінними членами університетської спільноти, які мають право на власну думку та вибір, що певним чином сприяє розвитку їхньої внутрішньої мотивації до навчання і саморозвитку. Це не лише досягнення рівня академічної успішності, а й стимул формування в студентів високих моральних якостей, соціальної відповідальності та емпатії.

Важливе значення відіграє демократизація виховного середовища тому,

що студенти мають можливість брати активну участь у процесі прийняття рішень, які впливають на їх навчання в ЗВО та життя. Такі принципи демократії в освітньому середовищі можуть реалізовуватися через створення студентських рад, клубів, об'єднань за інтересами, а також через залучення студентів до обговорення питань, пов'язаних з організацією освітнього процесу, плануванням культурно-просвітницьких навчальних заходів і навіть корегуванням планів. Це дозволяє студентам відчувати свою значущість, розвивати навички самоуправління, відповідальності та здатність працювати в команді. Підтримка таких ініціатив сприятиме не тільки розвитку особистісних і професійних якостей студентів, а й завдяки їм розвиває навички соціальної взаємодії, необхідні для ефективної комунікації та співпраці у суспільстві.

Гуманістичний підхід до побудови виховного середовища також впливає на впровадження педагогічних технологій, спрямованих на розвиток емоційного інтелекту, критичного мислення та соціальної свідомості студентства. У цьому контексті важливою є орієнтація на практики, які сприяють розвитку у студентів уміння аналізувати, оцінювати свої та чужі дії, встановлювати зв'язок між теоретичними знаннями та їх застосуванням у реальному житті. Викладачі можуть використовувати методи активного навчання, такі як дискусії, обговорення, кейс-стаді, рольові ігри, що не тільки сприяє розвитку навичок критичного мислення, а й формувати ціннісні орієнтації студентів через обговорення реальних ситуацій та дилем, які є частиною їх майбутньої професійної діяльності.

Також важливим аспектом гуманізації виховного середовища є забезпечення психологічної підтримки та створення умов для комфортного перебування студентів у навчальному закладі. Студентам важливо відчувати себе в безпеці, мати можливість отримати підтримку від психолога чи адміністрації закладу, отримувати конструктивний зворотний зв'язок від викладачів. Університет може організовувати тренінги з особистісного розвитку, проводити просвітницькі лекції, спрямовані на підвищення

обізнаності з питань психічного здоров'я, толерантності та взаємоповаги. Такі заходи сприятимуть формуванню у студентів позитивного ставлення до себе та інших, та сприятимуть вихованню культури взаємодії та зв'язків з особистими кордонами, що є важливою умовою для створення гармонійного середовища.

Крім того, виховне середовище, побудоване на демократичних і гуманістичних засадах, сприяє підвищенню та формуванню у студентів активної життєвої позиції та громадянської відповідальності. Студенти, які мають можливість брати участь у житті навчального закладу та впливати на процеси, що в ньому відбуваються, частіше виявляють ініціативу, розвивають лідерські якості, стають більш соціально відповідальними. Це сприяє формуванню у них розуміння того, що кожен із ними має вплив на суспільство, а отже, може й повинен робити свій вклад у його розвиток.

Отже, виховне середовище ЗВО, побудоване на засадах гуманізму та демократії, є не лише умовою для підвищення якості освіти, а й ефективним засобом для всебічного розвитку студентів як особистостей. Воно дозволяє виховувати у студентів повагу до прав і свободи кожного, сприяє розвитку громадянської свідомості, відповідальності, здатності до конструктивного діалогу, а також забезпечує формування соціально значущих цінностей, які стають основою для їх майбутньої діяльності у суспільстві.

Наступною умовою є змістовне й організаційне забезпечення виховної роботи в ЗВО, що відіграє ключову роль у формуванні соціально-ціннісних орієнтацій студентів. Саме через змістовне наповнення навчальних і виховних заходів та їхню організацію заклади вищої освіти здатні прищеплювати молоді основні соціальні цінності, розвивати навички соціальної взаємодії та діалогу, а також формувати соціально схвалені позиції. Виховна робота, яка включає ці елементи, значно підвищує рівень усвідомленості й відповідальності студентів, забезпечує їм можливість активно залучатися до суспільного життя, розвиває розуміння міжособистісних стосунків і норми суспільної поведінки. ЗВО, через

загальну роботу, виконує важливу соціальну вигоду, спрямовану на формування у молодих людей таких цінностей, як толерантність, взаємоповага, соціальна відповідальність, громадянська свідомість та відданість суспільним інтересам.

Головним завданням змістовного забезпечення виховного процесу є надання студентам знань про основні соціальні цінності, розуміння важливості їхнього навчання, усвідомлення значущості соціальних взаємодій. Студенти, залучені до такої програми, мають змогу глибше осягнути принципи, що лежать в основі суспільного життя, такі як повага до прав і волі інших, визнання рівності та гідності кожної людини, готовність до конструктивного діалогу. Організація виховної роботи в цьому контексті охоплює як обов'язкові дисципліни, так і додаткові факультативні курси, просвітницькі лекції, семінари, тренінги, які спрямовані на обговорення актуальних соціальних і моральних питань. Таким чином, студенти мають змогу осмислити важливість різноманіття, толерантності, співпраці та підтримки в умовах сучасного світу.

Формування соціальних цінностей потребує також і організації практичної діяльності, яка стимулює розвиток соціальної взаємодії та дозволяє студентам на практиці реалізовувати засвоєні знання. ЗВО може залучати студентів до громадських ініціатив, волонтерських проєктів, соціальних акцій, які допомагають їм усвідомити, як функціонують соціальні інститути, як можна брати участь у житті громади, надавати допомогу тим, хто її потребує. Такі форми організації виховної роботи сприяють не тільки закріпленню ціннісних орієнтацій, а й формують важливі навички командної роботи, здатність до співпраці, емпатію та готовність до активної участі у вирішенні суспільних проблем. Крім того, залучення студентів до волонтерської та соціальної діяльності допоможе їм краще розуміти, як соціальні цінності реалізуються в повсякденному житті, завдяки усвідомленню свого місця в суспільстві.

Зважаючи на те, що за результатами констатувального етапу експерименту більшість студентів характеризувалася середнім і низьким рівнями вихованості показників когнітивного компоненту, одним із методів виховної роботи обрали бесіду, якою розпочиналася кожна виховна година. Бесіда давала змогу ознайомити студентів із сутністю необхідних понять, повідомити їм ту чи іншу інформацію, залучати їх до обговорення, перетворюючи на суб'єктів пізнавального процесу.

При розробці змісту і плану бесіди спиралися на такі правила:

1. Обмеження тематики проблемою нашого дослідження.
2. Застосування чітких і зрозумілих для студентів формулювань запитань.
3. Використання у процесі бесіди прямих і непрямих запитань.
4. Уникнення некоректних запитань.
5. Розгляд студентів як суб'єктів бесіди – ставлення до них як до повноправних її учасників.
6. Створення доброзичливого настрою, позитивної атмосфери під час проведення бесіди.

Бесіди мали не лише пізнавальну мету, а й слугували „з'єднувальним містком” між закладеним у них змісті та соціальною реальністю, до якої залучені студенти. Цьому сприяло включення в зміст бесід фактів з життя ЗВО або суспільства загалом.

Активізація студентів під час бесід досягалася за допомогою постановки прямих і непрямих запитань, застосування такої форми, як „бесіда вдвох”. Сутність останньої полягала в тому, що виклад матеріалу педагогом поєднувався з включенням до нього викладу студентами тих чи інших позицій (уточнення, унаочнення певних позицій, постановка проблеми тощо). Таким включенням зазвичай передував „мозковий штурм”, результати якого ставали підґрунтям для організації „бесіди вдвох”.

Також серед методів, які можна використовувати під час виховних годин, вагомими стали методи, які передбачали залучення студентів до діалогового

спілкування. Цій меті прислужувалися різноманітні вправи, ігрові методики, творчі завдання.

Завдяки виконанню вправ студенти матимуть змогу познайомитися з правилами соціальної взаємодії, які базуються на безумовному прийнятті учасниками один одного як цінностей, вправлятися в прийомах активного слухання та спільної діяльності, опрацьовувати проблеми взаємин, формувати значущі цілі й визначати оптимальні способи їх досягнення тощо (в додатках подано зразки таких вправ).

Оскільки більшість вправ розрахована на колективне виконання, це сприятиме активізації боязких, невпевнених у своїх можливостях студентів. Адже вправи орієнтовані не на демонстрацію наявних здатностей, а на відпрацювання тих чи інших уміностей. Для подолання скутості використовувалися також, особливо на початку роботи, і спеціальні вправи.

Ігрові методики необхідно розглядати як ефективний засіб підтримки активної адаптації студентів до сучасних соціальних реалій. Їх застосування спрямовувалося на вирішення завдань, пов'язаних з культурою міжособистісних відносин, проблемами комунікації, зі способами конструктивного вирішення конфліктів. Крім того, ігри дають змогу розвивати у студентів уміння надавати взаємодопомогу, проявляти взаєморозуміння, дотримуватися норм спілкування.

Ігрові методики сприятимуть розвитку емоційно-ціннісної сфери студентів. Під час ігрової взаємодії, коли кожен може „сховатися” за маскою взятої на себе ролі і проявляти почуття, ставлення, висловлювати оцінні судження від імені свого персонажу, знімаються бар'єри відчуження, знижується побоювання допустити помилку, виявитися в чомусь некомпетентним, недостатньо вправним. Водночас випробовування своїх емоцій та почуттів у процесі ігрової взаємодії допоможуть студентам краще зрозуміти їх слушність чи помилковість, навчитися виявляти їх адекватно до ситуації.

Не менш цікавою є застосування групової форму роботи. При її організації можна виходити з того, що участь у такій діяльності дасть кожному студенту змогу розгортати і репрезентувати всю різноманітність порівнянь самих себе, своїх ціннісних орієнтацій, настановлень з іншими людьми, їхніми ціннісними орієнтаціями та настановами. Групова діяльність передбачає формування у студентів умінь оцінювати себе з різних поглядів, підвищувати відповідальності перед іншими учасниками групи, розвивати навички спільної діяльності, конструктивного розв'язання суперечок, умінь ухвалювати рішення і нести відповідальність не лише за себе особисто, а й за інших.

Запровадження групової роботи спрямовано на вироблення у студентів активної життєвої позиції, здатності до саморегуляції, формування більш адекватної самооцінки, вмінь узгоджувати свої дії з діями інших учасників.

Успішність реалізації цієї педагогічної умови значною мірою залежала від характеру взаємодії студентів з кураторами груп. Зважаючи на це, докладали зусиль для вибудови такої взаємодії на засадах довіри і поваги один до одного, оскільки за „байдужих, рольових чи негативних взаємовідносин психологічна ефективність навіть найвитоншених виховних впливів буде мінімальною. Мистецтво ефективного психологічного впливу взагалі й виховного зокрема полягає в тому, щоб створити в іншій людині такий психічний стан, аби вона (свідомо чи неусвідомлено) була внутрішньо готовими чи бажали прийняти цей вплив”. Для цього необхідна довіра до „джерела інформації, яка максимальною мірою забезпечується особистісним ставленням і діалогічним, довірливим типом спілкування” [26, с. 262].

Базуючись на таких ідеях, вагому увагу при організації виховної роботи звертали на відмову кураторів від „права на оцінку” як на вирок студенту, надаючи перевагу переведенню їх на рівень суб'єктів власної оцінки. З цією метою обов'язковим структурним елементом кожного виховного заходу визначили індивідуальну та групову рефлексію щодо ставлення до запропонованої тематики, міри залучення до виконання завдань.

Серед форм і методів, які необхідно застосовувати в рамках нашої теми, перевагу надаємо таким, як: інформативні бесіди, студентські збори, конференції, змагання, презентації, рольові та ділові ігри, дискусії, диспути, конкурси, виконання індивідуальних і колективних доручень, участь у підготовці та проведенні тематичних масових заходів, участь в роботі органів студентського самоврядування тощо.

Суттєвим компонентом виховної роботи в ЗВО є розвиток у студентів навичок конструктивного діалогу. Ці навички необхідні для досягнення взаєморозуміння між людьми, вирішення конфліктів, побудови ефективної комунікації, яка обґрунтована на повазі до точки зору кожного учасника. Університет може впроваджувати освітні програми, тренінги з розвитку комунікативних умінь, де студенти вчаться слухати один одного, аргументувати власну думку, поважати чужу позицію, знаходити компроміси у складних ситуаціях. Такі навички є невід'ємною складовою майбутньої професійної та соціальної активності молоді, оскільки вони допомагають вирішувати різноманітні завдання як на рівні міжособистісних відносин, так і на рівні соціальної взаємодії.

Важливим елементом виховної роботи є також формування у студентів соціально оцінюваних позицій. У сучасному суспільстві студентство стикається з різноманітними соціальними та моральними викликами, важливо, щоб молоді люди орієнтувалися на загальноприйняті соціальні норми, поважали закони, дотримувалися принципів етики. ЗВО можуть сприяти цьому, організовуючи лекції та обговорення, що охоплюють теми права, моралі, етичної поведінки в різних життєвих ситуаціях. Залучення студентів до діяльності, яка включає моделювання етичних ситуацій, обговорення прикладів із реального життя, дозволяє сформувати у них усвідомлення значущості соціальних позицій як основи гармонійного співжиття в суспільстві.

У результаті такої виховної роботи студенти отримують важливі соціальні якості, які сприяють їх особистісній та професійній зрілості. Вони

вчатися розуміти значення суспільних норм, оцінювати власні та чужі вчинки з позиції соціальної відповідальності, готові захистити загальноприйняті цінності. Таким чином, ЗВО виконує функцію не тільки освітньої установи, а й потужного соціального інституту, який забезпечує підготовку соціально активних і морально зрілих громадян, здатних відповідати на виклики сучасного суспільства та сприяти його розвитку.

Проаналізуємо третю соціально-педагогічну умову формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО. Активне залучення студентів до соціально значущої діяльності є однією з окремих умов для формування соціально-ціннісних орієнтацій. Така діяльність сприяє розвитку у студентів громадянської позиції, забезпечує рівень їхньої соціальної відповідальності та активності, а також забезпечує міцний зв'язок між особистими переконаннями та інтересами суспільства. Для цього ЗВО можуть залучати студентів до різних форм волонтерства, суспільних проектів, соціальних ініціатив, які сприяють не лише їхньому особистісному розвитку, але й забезпечують розуміння важливості суспільної участі.

Суттєвою перевагою активного залучення студентів до соціальної діяльності є те, що вона дозволяє молоді реалізовувати отримані знання та навички на практиці. Соціально значуща діяльність дає можливість студентам оцінити вплив своєї роботи, відчувати відповідальність за прийняті рішення, а також усвідомити реальне значення своєї участі в житті суспільства. Наприклад, участь у волонтерських проектах, спрямованих на допомогу необхідним або підтримці соціальних ініціатив, може розвинути у студентів такі важливі якості, як емпатія, альтруїзм та готовність до взаємодії. З іншого боку, участь у громадських проектах дозволяє студентам зрозуміти механізми соціального впливу, вчити їх взаємодіяти з іншими людьми, шукати компроміси та вирішувати конфлікти, що виникають у процесі особистісного становлення.

Участь у соціально значущій діяльності сприяє формуванню активної життєвої позиції. Заклад вищої освіти, залучаючи студентів до таких ініціатив, допомагає їм розвивати відповідальність за суспільний добробут, зміцнює їхню громадянську свідомість та спонукає до дій на благо інших. Соціально активна позиція студентів може виражатися через участь у студентському самоврядуванні, культурних і спортивних заходах, волонтерських проектах, громадських акціях, які спрямовані на підвищення якості життя та вирішення актуальних соціальних проблем. Участь у такій діяльності допоможе студентам усвідомити, що вони є важливою частиною суспільства і можуть вплинути на його розвиток, сприяючи вирішенню актуальних соціальних завдань і формуванню майбутнього країни.

Важливо також зазначити, що соціально значуща діяльність є важливим стимулом для розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді. Робота в межах громадських проектів та волонтерства забезпечує тісну взаємодію з іншими людьми, що розвиває у студентів комунікабельність, уміння знаходити спільну мову з іншими людьми, розуміти їхні потреби та інтереси. Така діяльність розширює уявлення студентів про соціальні реалії, з якими вони можуть не стикнутися у повсюдному житті. Вони вчаться розуміти й прийняти різноманіття думок, підходів і культурних особливостей, що є елементом формування ціннісних орієнтацій у сучасному глобалізованому суспільстві.

Залучення до соціально значущої діяльності також формує у студентів здатність до аналізу соціальних процесів, оцінювання результатів своєї роботи та їх впливу на оточуюче середовище. Вони навчаються ставити реалістичні цілі, розподіляти обов'язки, ефективно управляти часом і ресурсами. Ці практичні навички є невід'ємною складовою розвитку особистості і мають велике значення для майбутньої професійної діяльності молодих людей. Участь у таких ініціативах допоможе розвивати стратегічне мислення та здатність до прогнозування, що в подальшому сприятиме їм успішно реалізовувати себе в кар'єрі та приймати відповідні рішення.

Не менше важливою складовою є те, що залучення студентів до соціально значущої діяльності сприяє зміцненню зв'язку між ЗВО і суспільством, роблячи університет не лише освітнім закладом, але й осередком соціальних змін і прогресу. Через такі ініціативи університети можуть реалізовувати свою місію як активні учасники суспільного життя, допомагаючи студентам формувати світогляд і навички, обов'язки для відповідного ставлення до соціальних проблем та активної громадської позиції. Студенти, залучені до цієї роботи, стають власними амбасадорами університету, розширюючи його цінності та принципи на більшу аудиторію, таким чином впливаючи на формування громадської думки.

Отже, активне залучення студентів до соціально-значущої діяльності є одним із найефективніших методів формування соціально-ціннісних орієнтацій. Цей процес сприяє не лише особистісному розвитку студентів, але й підвищує їхню громадянську свідомість, відповідальність та здатність до суспільної взаємодії, допомагаючи їм стати активними учасниками суспільства, готовими до вирішення складних соціальних завдань.

2.3. Методичний інструментарій реалізації соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО (на базі ЧНУ імені Юрія Федьковича)

Методичний інструментарій реалізації соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича може базуватися на комплексному підході до організації освітнього та виховного процесів, що об'єднують інтерактивні методи навчання, міждисциплінарні підходи, проектну діяльність, а також позааудиторну соціально спрямовану активність. Такий інструментарій спрямований на забезпечення системного впливу на

свідомість і поведінку студентів, залучаючи їх до практичної реалізації набутих знань і соціальних навичок.

Першою складовою методичного інструментарію є *впровадження інтерактивних методів навчання, які розвивають комунікативні навички, здатність до конструктивного діалогу та формування стійкої особистісної позиції студента*. Наприклад, такі методи, як дискусії, дебати, круглі столи та кейс-методи, дозволяють студентам активно долучатися до обговорення соціальних і культурних цінностей, навчатися висловлювати та захищати свою точку зору. Спільне обговорення тем, що стосуються моралі, етики, громадянської позиції, посилять студентам розуміння та використання багатовимірності суспільних цінностей, а також сприятимуть формуванню толерантного ставлення до різних поглядів і позицій.

Детальніше розглянемо кожен компонент і додамо приклади застосування в умовах Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича факультету педагогіки, психології та соціальної роботи.

Основна мета інтерактивних методів — створення умов для активної комунікації між студентами, формування навичок ведення діалогу та конструктивного вирішення конфліктів. До таких методів належать обговорення в групах, модерація дискусій, рольові ігри, дебати та кейс-методи, які можуть бути інтегровані як в аудиторні заняття, так і в позааудиторну діяльність. Наприклад, кейс-методи можуть базуватися на реальних соціальних проблемах, актуальних для міста Чернівців, таких як захист навколишнього середовища, культурне збереження історичної спадщини міста, питання інклюзивності та гендерної рівності. Пропонуємо теми, які можуть бути актуальними при формуванні соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота»:

- 1) Мораль. Моральні властивості людини як цінності.
- 2) Я – громадянин своєї країни.
- 3) Активна соціальна позиція. Що це означає
- 4) Культура миру. Стереотипи й упередження.

5) Сам собі вихователь: потреби самовдосконалення.

Тематику необхідно добирати таким чином, щоб кожна наступна тема розширювала і поглиблювала когнітивну та емоційно-ціннісну сфери студентів у досліджуваному нами напрямі, сприяла виробленню в них відповідних цінностей. Взаємозв'язок між темами забезпечиться також за рахунок запровадження проєктивної діяльності, яку студенти можуть здійснювати самостійно у період між виховними годинами.

Такий підхід, з одного боку, дасть змогу закріпити знання, а з іншого, –сприятиме встановленню і розвитку міжособистісної взаємодії (завдання мають груповий характер), допомагають формуванню навичок співпраці, активізують пізнавальні й соціальні властивості студентів.

Завдяки таким методам студенти можуть досліджувати проблему з різних сторін, обговорювати можливості рішення та вибрати найбільш прийнятний варіант. Рольові ігри та симуляції допомагають студентам отримати досвід ведення переговорів, пошуку компромісів, формування колективних рішень.

З метою допомоги студентами в усвідомленні власних цінностей і способів їх реалізації пропонуємо вправу „Драбинка”. Перед її виконанням пропонується студентам подумати над тим, які в них є життєві цілі, вибрати одну з них, найбільш значущу. Це може бути близька мета, але дуже важлива, або віддалена в часі. Запитати: „Що треба робити для її досягнення?”.

Після відповідей знайомити студентів зі схемою успішного досягнення своєї мети, яка передбачає проходження кількох етапів – просування східцями „драбинки”. Мета – це місце на вершині драбинки, куди людина прагне потрапити. Східці драбинки – етапи досягнення мети.

Успішно піднятися такою драбинкою можна, користуючись спеціальним прийомом – рухатися, виконуючи один крок за іншим. Далі можна познайомити студентів з цими кроками.

Крок 1. Сформулюйте свою мету і запишіть її на вищій східці драбинки.

Крок 2. Подумайте над тим, що ви вже знаєте, вмієте, можете зробити для досягнення мети.

Крок 3. Вирішіть, як ви підете драбинкою до своєї мети, які зупинки (східці) треба зробити на цьому шляху.

Крок 4. Запишіть, що треба зробити для досягнення мети на кожній сходинці.

Після цього студенти можуть сформулювати свої цілі, записувати їх на верхній сходинці драбинки і по кроках розписувати те, що треба зробити на кожному з них, щоб досягти задуманого.

Виконання вправи може викликати у більшості студентів деякі утруднення, пов'язані як з визначенням мети (невміння робити вибір), так і з визначенням „кроків” для їх досягнення. Тому запропонувати визначити мету, яка була б привабливою для всіх (уміння домовлятися) і спробувати разом окреслити „кроки” до неї (вміння спільно діяти). Після завершення колективної роботи пропонується заповнення індивідуальних сходинок.

Другим інструментом формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО є проектна діяльність, спрямована на створення і реалізацію студентами соціально значущих проєктів, таких як волонтерські акції, просвітницькі ініціативи, культурні заходи. Це можуть бути, наприклад, проєкти допомоги малозабезпеченим верствам населення, екологічні дії, організація культурних подій, присвячених збереженню історичної спадщини або підтримці місцевої культури. Проектний метод дозволяє студентам самостійно визначати важливі соціальні теми та розробляти механізми їх реалізації, що сприяють розвитку активної громадянської позиції, розуміють роботу в команді, розподіляють обов'язки та відповідають за результати роботи.

Реалізація соціально значущих проєктів дозволяє студентам не тільки поглиблювати свої знання, але й здобувати практичний досвід. Наприклад, можна організувати проєкти, пов'язані з підтримкою місцевих благодійних організацій, за допомогою малозабезпечених родин, молодіжних екологічних

ініціатив тощо. Учасники мають можливість навчитися ставити конкретні цілі, планувати етапи роботи, залучати партнерів, організовувати командну взаємодію та робити внесок у вирішення актуальних соціальних проблем. Особливо цінним є створення умов, коли студенти можуть презентувати свої проекти перед широкою аудиторією, наприклад, на університетських конференціях або в місцевих громадах, що посилює їх мотивацію та відчуття соціальної значущості виконаної роботи.

Третьою важливою складовою є організація соціально спрямованих практик і студій, які допоможуть студентам працювати в реальних умовах, знайомлячись із потребами та проблемами різних верств населення. Наприклад, студенти можуть долучатися до роботи в державних установах, громадських організаціях, культурних центрах. Така практика студентам дає можливість розширити свій соціальний досвід, формуючи практичні навички допомоги та взаємодії, що є виробництвом для становлення зрілої особистості. Важливим аспектом такої практики є рефлексія, тобто обговорення студентами своїх відчуттів та досвіду після практичної діяльності, яка допоможе краще усвідомити значимість виконаної роботи. Наприклад, соціально спрямовані практики та стажування. Так, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича має можливість сприяти створенню партнерських зв'язків із державними та громадськими організаціями, соціальними службами, культурними центрами, щоб забезпечити студентам можливість проходження практики та стажування. Такі практики можуть бути спрямовані на роботу з більшою групою населення: дітьми-сиротами, людьми з обмеженими можливостями, біженцями або представниками національних меншин. Практика в соціальних установах дозволяє студентам ознайомитися з проблемами реальних людей і сприяти розвитку в них емпатії, відповідальності та критичного мислення. Наприклад, студенти спеціальностей, пов'язаних з психологією та соціальною роботою, можуть проводити соціальні дослідження, брати участь в адаптаційних програмах для осіб, які

потребують допомоги, а також надавати психологічну підтримку під керівництвом досвідчених фахівців.

Четвертим методом формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів ЗВО є організація освітніх модулів і курсів, присвячених етиці, культурології, психології міжособистісної комунікації та громадянському вихованню. Такі модулі спрямовані на підвищення обізнаності студентів щодо суспільних проблем, культурних традицій та моральних орієнтацій. Важливо, щоб ці курси вивчалися перед міждисциплінарним підходом і акцентували увагу на глобальних проблемах, таких як екологія, права людини, громадянська відповідальність, збереження культурної спадщини. Це допомагає розумінню студентів соціально важливих тем, їхньому самоусвідомленню як активних громадян, здатних впливати на світ навколо себе.

Створення міждисциплінарних модулів, що об'єднують елементи психології, соціології, культурології та права, дозволять студентам усвідомити широкий контекст соціальних проблем та їх ціннісних аспектів. Наприклад, курси, присвячені питанням прав людини, екологічної свідомості, культурної спадщини України та світу, громадянської відповідальності, сприятимуть формуванню розуміння студентами власної ролі в суспільстві та розвитку навичок відповідального громадянина. Важливо, щоб ці курси були інтерактивними, передбачали роботу над есе, проектами, участь у конференціях, круглих столах, де студенти могли б обговорювати власні погляди та аналізувати їх у контексті сучасних соціальних викликів. Наприклад, курс з етики може охоплювати такі теми, як «Цінність та особистісний розвиток», «Етика в сучасному суспільстві», «Громадянська відповідальність у глобальному світі», де студенти не лише опанують теоретичні знання, а й аналізуватимуть моральні дилеми, що формуються у сучасному суспільстві.

П'ятий компонент – стимулювання студентів до участі в студентському самоврядуванні та соціально значущих ініціативах, які

виходять за рамки навчальної програми. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича підтримує ініціативи по створенню студентських клубів, об'єднань за інтересами, волонтерські організації, які допоможуть студентам реалізувати свої ініціативи, пропонувати власні ідеї щодо вирішення соціальних проблем. Наприклад, на кафедрі педагогіки та соціальної роботи створено студентський гурток «Волонтер», до серед основних тематичних напрямків є питання пов'язані з проблемами соціалізації особистості в глобалізованому світі; вивчається теорія і методи соціальної роботи в компаративному ракурсі; аналізуються стандарти соціальних послуг в Україні та інші питання, які наскрізно пов'язані з нашою темою.

Така активність сприяє формуванню почуттів належить до спільноти, вчиняти відповідально, дисциплінує і розвиває лідерські якості. Важливе значення при цьому полягає в залученні студентів до самоврядування та позааудиторної діяльності. Студентське самоврядування — один із дієвих способів формування активної життєвої позиції, відповідальності, навичок лідерства та самоуправління. У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича студентам створено можливості брати активну участь у роботі студентських клубів, гуртків, волонтерських організацій, спортивних секцій тощо.

Такі ініціативи розвивають у студентів навички ефективної комунікації, розподілу обов'язків та організації власного часу. Наприклад, можна створити волонтерські проекти за підтримки місцевих громадських ініціатив або організовувати культурні або просвітницькі заходи, які дозволяють студентам вільно висловлювати свої ідеї, обмінюватися досвідом і навичками, втілювати спільні проекти. Це сприяє розвитку колективного почуття приналежності, виховує толерантність та навички співпраці, а також сприяє формуванню цінностей, які мають соціально важливе значення.

Загалом, пропонується методичний інструментарій допомогти студентам Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича не лише

отримувати знання, а й активно залучатися до вирішення актуальних соціальних проблем. Він формує у студентів гнучкі навички міжособистісної комунікації, розвиває їх громадянську відповідальність і вміння працювати в команді. Впровадження подібного підходу покращує формування стійкої системи соціально-ціннісних орієнтацій студентів, що є надзвичайно важливим завданням сучасної вищої освіти в Україні.

Методичний інструментарій реалізації соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів, спрямований на розвиток у них готовності до активної участі в громадському житті, формування навички співпраці та конструктивного діалогу, а також надання їм можливості впливати на соціальне середовище і таким чином відчувати свою значущість у суспільстві.

Висновки до другого розділу

Аналіз наукової та методичної літератури засвідчує необхідність комплексного підходу до виховання соціальних цінностей у студентів, зокрема тих, хто обирає спеціальність «Соціальна робота». В процесі дослідження стану розвитку соціально-ціннісних орієнтацій у студентів зазначеної спеціальності було виявлено, що формування ціннісної системи потребує постійного залучення студентів до соціально значущої діяльності, дискусій на етичні теми, а також практичної роботи, яка дозволяє реалізувати отримані знання на практиці. Ефективне формування соціальних цінностей забезпечується не тільки через взаємодію у навчальному середовищі, а й завдяки змістовним соціально-педагогічним умовам, спрямованим на розвиток у студентів вміння працювати в команді, здатності до конструктивного діалогу та формування соціально схвалюваних позицій.

В обґрунтуванні соціально-педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій особлива увага приділена необхідності створення виховного середовища, що ґрунтується на принципах демократизму та гуманізму. Таке середовище сприяє не лише академічному розвитку, але й всебічному вихованню соціально зрілої особистості, яка готова діяти в інтересах суспільства. Створення педагогічних умов, зокрема залучення студентів до обговорень і спільних активностей, стимулює формування у них відчуття соціальної відповідальності та розуміння важливості соціальної активності як основи професійного становлення.

Методичний інструментарій, розроблений для реалізації зазначених соціально-педагогічних умов на базі ЧНУ імені Юрія Федьковича, сприяє оптимізації процесу виховання соціально-ціннісних орієнтацій, акцентуючи увагу на практичних завданнях, індивідуальному підході та створенні умов для розвитку самостійної діяльності студентів. Це дозволяє адаптувати процес виховання соціально-ціннісних орієнтацій до особливостей сучасного суспільства та спрямовує студентів до активної участі у соціально значущих проєктах.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження підтверджує актуальність і важливість виховання соціально-ціннісних орієнтацій студентів у закладах вищої освіти України як ключового аспекту професійної та особистісної підготовки молоді. У першому розділі було розглянуто теоретичні основи виховання соціально-ціннісних орієнтацій, зокрема проаналізовано сучасну наукову літературу, де розкрито сутність і зміст соціальних цінностей та соціально-ціннісних орієнтацій. У результаті було визначено, що ці орієнтації включають ціннісні установки, які спрямовують особистість на конструктивну соціальну поведінку, розвиваючи почуття відповідальності, емпатії та справедливості. Розгляд сутності й особливостей формування соціально-ціннісних орієнтацій дозволив окреслити, що процес їх розвитку в закладах вищої освіти має здійснюватися через цілісну виховну систему, яка охоплює усі аспекти навчального та позанавчального життя студентства.

У другому розділі роботи було розкрито соціально-педагогічні умови, необхідні для ефективного формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів.

Аналіз стану досліджуваної проблеми серед студентів спеціальності «Соціальна робота» виявив, що студенти активно реагують на соціально значущі теми, але потребують додаткової підтримки у розвитку навичок соціальної взаємодії та конструктивного діалогу. Аналіз та узагальнення результатів, одержаних за всіма методами, що використовувалися у процесі констатувального етапу експерименту, засвідчили, що більшість студентів ЗВО (на прикладі студентів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича факультету педагогіки, психології та соціальної роботи) (43%) має низький рівень вихованості соціальних цінностей; 38% респондентам характерний середній рівень вихованості досліджуваного

особистісного утворення. На високому рівні зафіксована група студентів, яка охоплює 19% студентів від загальної їх кількості.

Від I до II курсу простежується зниження вихованості у студентів соціальних цінностей за всіма структурними компонентами цього особистісного утворення. Саме ці аспекти сприяли визначенню та обґрунтуванню педагогічних умов формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів у ЗВО.

Обґрунтування педагогічних умов дозволило виділити основні компоненти, що сприяють розвитку ціннісної свідомості у студентів, зокрема формування виховного середовища, побудованого на гуманістичних та демократичних принципах, яке розвиває у студентів відповідальність та толерантність. Акцентування уваги на змістовному та організаційному забезпеченні виховної роботи підтвердило необхідність включення практичних завдань, етичних дискусій і соціальних проєктів як ключових засобів для розвитку соціально-ціннісних орієнтацій студентів.

Окремо було розроблено методичний інструментарій для реалізації зазначених соціально-педагогічних умов на базі Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Він включає методи, що орієнтовані на практичну підготовку студентів через залучення їх до волонтерської діяльності, участь у соціальних проєктах та обговорення суспільно значущих проблем. Це сприяє закріпленню у студентів соціально-ціннісних орієнтацій, розвиваючи в них вміння працювати у команді, критично мислити та приймати обґрунтовані рішення в умовах соціальної роботи.

Серед форм і методів, які застосовували для формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів, перевага надавалася таким, як: інформативні бесіди, студентські збори, конференції, змагання, презентації, рольові та ділові ігри, дискусії, диспути, конкурси, виконання індивідуальних і колективних доручень, участь у підготовці та проведенні тематичних масових заходів, участь в роботі органів студентського самоврядування тощо.

Таким чином, соціально-педагогічні умови формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота» є критично важливими для їхнього професійного і особистісного становлення. Розроблені підходи сприяють не тільки інтеграції соціальних цінностей у професійне мислення студентів, а й готують їх до самостійної участі в соціально-професійній діяльності, що вимагає високого рівня соціальної відповідальності, активності та емпатії.

Загальні висновки свідчать, що успішне формування соціально-ціннісних орієнтацій студентів спеціальності «Соціальна робота» можливе за умови системного підходу, орієнтованого на інтеграцію ціннісних засад у освітній процес, створення педагогічно підтримуваного середовища та використання методичних інструментів, які стимулюють активну громадянську позицію. Завдяки запропонованим соціально-педагогічним умовам, студенти зможуть досягати більш високого рівня соціальної відповідальності та розуміння власної професійної ролі у суспільстві, що сприяє їхньому особистісному та професійному зростанню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова Г. М., Дембицька Н. М., Москаленко В. В. Особливості соціалізації молоді в умовах трансформації суспільства. К. : ППП, 2005. 307с.
2. Андрущенко В. П., Михальченко М. І. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій. К. : Генеза, 1996. 368 с.
3. Антонюк Р. І. Система цінностей у суспільстві як фундаментальний рівень соціальної регуляції. Вісник Луганського державного пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2004. № 1. С. 16-24.
4. Балл Г. О. Внутрішня свобода особи і особистісна надійність у контексті гуманізації освіти. Практична психологія та соціальна робота. 2003. № 9. С. 1-7.
5. Бех І. Д. Виховання особистості. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К. : Либідь, 2008. 278 с.
6. Бех І. 100 ключів виховного успіху: [наук.-метод. посібник]. Шкільний світ. 2009. № 21-23. 152 с.
7. Білик М. Особистісні чинники формування ідейно-політичних настановлень студентської молоді. Соціальна психологія. 2006. № 1. С. 50-61.
8. Білоконь І. Духовна культура як чинник моральної і громадянської спрямованості. Соціальна психологія. 2008. № 6. С. 59-66.
9. Боднар В. Організація виховної роботи у ВУЗі. Наукові записки Вінницького державного педагогічного ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. – Серія: Педагогіка і психологія. 2000. № 2. С. 56-58.
10. Болотіна В. Ю. Моральні цінності підростаючого покоління. Цінності освіти і виховання: [наук. метод. зб.; за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. К., 1997. С. 19-21.
11. Боренько Я. Особливості громадянських ціннісних орієнтацій студентської молоді. Вісник Львівського ун-ту. Серія педагогіка. 2006. Вип.21. Ч.2. С. 92-97.

12. Боришевський М. Й. Національна свідомість у становленні особистості громадянина. Психологія самосвідомості: історія, сучасний стан та перспективи дослідження. К., 1999. С. 27-34.
13. Булка Н. І. Ресурси соціального інтелекту: адаптивність, комунікативність, креативність. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 6. С. 43-53.
14. Васянович Г. Філософія : [навч. посіб.]. Львів : Норма, 2005. 216 с.
15. Винославська О. В. Психологічні особливості студентської групи. Практична психологія та соціальна робота. 2005. № 7. С. 65-70.
16. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: [підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури]. К. : Центр. навч. літ-ри, 2006. 384 с.
17. Вишневський О. І. Концепція демократизації українського виховання. Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: педагогічні концепції. К. : Школяр, 1997. С. 78-112.
18. Голованівський І. Педагогічна психологія : [навч. посіб. для вищої школи]. К. : Аконт, 2023. 287 с.
19. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
20. Гордієнко К. Розвиток соціальної культури особистості в молодіжному середовищі. Соціальна психологія. 2006. № 3. С. 66-75.
21. Городяненко В. Г. Соціологія: навч. посіб. К. : Академія, 2003. 559 с.
22. Губенко О. В. Внутрішня свобода як умова активізації творчого потенціалу особистості. Практична психологія та соціальна робота. 2003. №10. С. 1-5.
23. Дембицька Н. М. Проблема політичної соціалізації молоді в умовах трансформації українського суспільства. Теоретико-методологічні проблеми генетичної психології: матер. міжнар. наук. конф., присвяченої 35-річчю наукової та педагогічної діяльності академіка С. Д. Максименка (17–18 груд. 2001 р., м. Київ). Т.1. К. : Міленіум, 2002. С. 48-51.

24. Дідук І. Психологічні типи соціально-нормативних настановлень молоді. Соціальна психологія. 2008. № 6. С. 148-155.
25. Дубчак Г. М. Внутрішньо-особистісні конфлікти студентів у період навчання у вузі. Психологія : зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. 2000. № 1. С. 208-214.
26. Дьюї Дж. Моє педагогічне кредо. Освіта сьогодні / [за ред. та передмовою Дж. Лайнера]. Нью-Йорк : Ван Рид пресс, 1990. 273 с.
27. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; відповід. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
28. Етика: навч. посібник / Т. Г. Аболіна, В. В. Єфименко, О. М. Лінчук та ін. К. : Либідь, 2012. 328 с.
29. Жерносець І. П. Деякі ціннісні орієнтації учнівської молоді. Нова педагогічна думка. 2002. № 3-4. С. 148-152.
30. Золотухін Г. Гуманістами не народжуються? Соціальна психологія. 2006. № 4. С. 15--27.
31. Ігнатенко П. Р. Аксіологія виховання: від термінології до постановки проблеми. Педагогіка і психологія. 2007. № 1. С. 118-123.
32. Корнєв М. Н., Коваленко А.Б. Соціальна психологія: підручник. К. : АТ „Київська книжкова фабрика”, 2005. 304 с.
33. Корницька Ю. А. Структура суспільствознавчих цінностей сучасного студентства. Тези доповіді до Міжнародної науково-практичної конференції "Наука, освіта, суспільство очима молодих", Рівне : РДГУ, 2010.
34. Корницька Ю. А. Ціннісно-сміслова сфера сучасного студентства. Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Луганськ : ЛСНУ ім. В. Даля, 2009. Вип. 5 (34). С. 100-107.
35. Костів В. І. Моральні цінності як компонент системи внутрішньої ціннісно-нормативної регуляції поведінки особи. Цінності освіти і виховання: [наук. метод. зб. ; за заг. ред. О. В. Сухомлинської]. К., 1997. С. 55-58.
36. Кравченко Т. Сучасна молодь у вимірі її цінностей. Нова педагогічна думка. 2007. № 1. С. 97-99.

37. Кремень В. Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи. Трибуна. 2001. № 5-6. С. 5-7.
38. Кузьменко О. А. Соціальне становлення особистості в умовах відкритої соціально-педагогічної системи: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.01. К., 1998. 184 с.
39. Лепіхова Л. А. Соціалізація та соціально-психологічна компетентність як рівні особистісної зрілості: Наук.-метод. зб. К. : Контекст, 2000. С. 105-108.
40. Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні. Освіта України. 2004. 3 грудня.
41. Носков В. Психогігієнічні аспекти гуманізації вищої школи. Соціальна психологія. 2003. № 2. С. 120-125.
42. Панченко Л. Ф. Формування ціннісних орієнтацій молоді в період системної трансформації українського суспільства: дис. ... кандидата філос. наук: 09.00.03. К., 2003. 189 с.
43. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. К. : Майстерня Білецьких, 2007. 265 с.
44. Поснова Т. Формування ціннісно-мотиваційної сфери особистості студента. Соціальна психологія. 2004. № 2. С. 134-139.
45. Радул В. В. Соціально-педагогічна зрілість: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.]. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2002. 243с.
46. Рябченко В. Актуалізація розвитку особистості студента як фактор розвитку вищої школи. Освіта. 2008. 9-16 січня.
47. Система виховання національної самосвідомості учнів загальноосвітньої школи / [за ред. Д. О. Тхоржевського]. К., 1999. 295 с.
48. Сковорода Г. С. Твори: В 2-х тт. К. : Вид-во АН УРСР, 1961. Т.2. 623с.
49. Соціологічна теорія: традиції та сучасність : навч. посібник / [ред. А. Ручка]. К. : Ін-т соціології НАНУ, 2007. 363 с.

50. Стояно О. О. Самоідентифікація студентства як процес самовизначення особистості в сучасному суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук : спец. : 09.00.03 „Соціальна філософія та філософія історії. Одеса, 2004. 19 с.

51. Стратегія реформування освіти в Україні: рекомендації з освітньої політики. К. : К. І. С., 2003. 296 с.

52. Тинний В., Колечко В. Ідеї гуманізму в сучасній педагогіці. Вища школа. 2002. № 2-3. С. 72-78.

53. Тоба М. Нормативний вплив більшості та меншості як основа динамічного функціонування групи. Соціальна психологія. 2005. № 2. С. 76-87.

54. Філософія : навч. посіб. / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. К. : Академія, 2008. 592 с.

55. Чолій С. Громадська діяльність в структурі соціальної активності особистості. Соціальна психологія. 2010. № 1. С. 51-62.

56. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації в психологічній структурі особистості. Соціальна психологія. 2009. № 4. С. 65-73.

57. Шапар В. Б. Психологічний тлумачний словник. К. : Прапор, 2004. 640 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

„Ціннісні орієнтації” М. Рокича.

Інструкція. Зараз Вам буде подано два списки, в кожному з яких позначено 18 цінностей. Просимо проранжувати їх у порядку значимості для Вас як принципів, якими Ви керуєтесь у своєму житті. Уважно прочитайте списки. Під номером 1 поставте ту цінність, яка має для Вас найбільшу значущість. Потім виберіть другу за значенням цінність і відзначте її. Найменш важлива для Вас цінність залишиться останньою і займе 18 місце.

Працюйте, не поспішаючи, вдумливо. Якщо у процесі роботи Ви зміните свою думку, то можете виправити свою відповідь, помінявши позначки біля цінностей. Кінцевий результат повинен відображати Вашу справжню позицію.

Стимульний матеріал.

Список А (термінальні цінності):

- активне дієве життя (повнота та емоційна насиченість життя);
- життєва мудрість (зрілість суджень і здоровий глузд, що досягаються життєвим досвідом);
- здоров'я (фізичне і психічне);
- цікава робота;
- краса природи і мистецтва (переживання прекрасного у природі і мистецтві);
- кохання (духовна і фізична близькість з коханою людиною);
- матеріально забезпечене життя (відсутність матеріальних труднощів);
- наявність добрих і вірних друзів;
- громадське визначення (повага оточуючих, групи, товаришів по роботі);
- пізнання (можливість розширення своєї освіти, світогляду, загальної культури, інтелектуальний розвиток);

- продуктивне життя (максимально повне використання своїх можливостей, сил і здібностей);
- розвиток (робота над собою, постійне фізичне і духовне самовдосконалення);
- розваги (приємне, необтяжливе проведення часу, відсутність обов'язків);
- свобода (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках);
- щасливе сімейне життя;
- щастя інших (добробут, розвиток і вдосконалення інших людей, всього народу, людства в цілому);
- творчість (можливість творчої діяльності);
- упевненість в собі (внутрішня гармонія, свобода від внутрішніх суперечностей, сумнівів).

Список Б (інструментальні цінності):

- акуратність, уміння утримувати у порядку речі, порядок у справах;
- вихованість (добрі манери);
- високі запити (високі вимоги до життя і високий рівень домагань);
- життєрадісність (почуття гумору);
- виконавство (дисциплінованість);
- незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче);
- непримиренність до недоліків своїх та інших;
- освіченість (широта знань, висока загальна культура);
- відповідальність (почуття обов'язку, уміння дотримуватись слова);
- раціоналізм (уміння логічно мислити, приймати обдумані раціональні рішення);
- самоконтроль (стриманість, самодисципліна);

- сміливість у захисті своєї думки, своїх поглядів;
- тверда воля (уміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами);
- терплячість (толерантність у ставленні до поглядів і думок інших, уміння прощати іншим їхні помилки і хиби);
- широта поглядів (уміння зрозуміти чужу точку зору, поважати їх смаки, звичаї, звички);
- чесність (правдивість, щирість);
- ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі);
- чуйність (турботливість).

Анкета №1

Навчальний заклад _____

Факультет _____

Курс _____

1. Які проблеми Вас найчастіше хвилюють? (вибрати не більше 3 варіантів)

- навчання
- здоров'я
- гроші
- умови проживання в гуртожитку
- можливість одержати додаткові заробітки
- моя майбутня кар'єра
- моє майбутнє
- спосіб проведення дозвілля
- засоби підвищення свого професійного рівня
- участі в громадському житті ВНЗ
- участі в житті суспільства
- проблеми житла
- купівля одягу та ін. речей
- кохання
- можливості самовираження
- проблеми релігійного характеру
- толерантного співіснування з людьми інших національностей
- взаємини з батьками
- взаємини з однокурсниками
- взаємини з друзями
- нічого не хвилює
- інше _____

2. Які соціальні проблеми сучасності Вас найбільше турбують? (вибрати не більше 3 варіантів)

- зростання злочинності
- пасивність громадян, їхня байдужість до того, що відбувається
- стан соціальної сфери (охорона здоров'я, освіта та ін.)
- криза культури
- криза моралі
- інше _____

3. Чи має для Вас значення успіх у житті?

- Так

- ні
- не замислювався

4. З чим у Вас асоціюється успіх? (*вибрати 1 позицію*)

- високою кваліфікацією
- особистими досягненнями
- громадським визнанням
- творчою самореалізацією
- кар'єрою
- матеріальною забезпеченістю
- набуттям влади
- спокійним життям
- інше _____

5. Що, на Вашу думку, є необхідним для досягнення успіху у житті?
(*вибрати не більше 3 варіантів*)

- хороша освіта
- сильна воля
- наявність певних знайомств, зв'язків
- самовдосконалення
- гроші
- важко відповісти
- інше _____

Анкета № 2

Навчальний заклад _____

Факультет _____

Курс _____

Сьогодні в студентському середовищі можна зустріти різні явища, яким дається неоднозначна оцінка. Як Ви до них ставитесь?

	Категорично проти	Негативно	Байдуже	Не маю нічого проти	Позитивно
1.Порушення громадського порядку	1	2	3	4	5
2.Пристрасть до накопичення речей\грошей	1	2	3	4	5
3. Егоїзм	1	2	3	4	5
4. Утриманство	1	2	3	4	5
5. Байдужість	1	2	3	4	5
6. Пристосовництво	1	2	3	4	5
7.Безпринципність, конформізм	1	2	3	4	5
8.Наслідування західного способу життя	1	2	3	4	5

9.Дозвіллевий спосіб життя	1	2	3	4	5
10.Протизаконне збагачення	1	2	3	4	5

Які сфери виховання, на Вашу думку, мають сьогодні пріоритетне значення для подолання особистісних негативних рис? (**Вибрати не більше 3 варіантів**)

1. Патріотичне виховання
2. Моральне виховання
3. Громадянське виховання
4. Інтернаціональне виховання
5. Фізичне виховання
6. Економічне виховання
7. Правове виховання
8. Естетичне виховання
9. Релігійне виховання
10. Екологічне виховання
11. Сімейно-побутове виховання
12. Інше _____